

A BRIT HADITENGERÉSZET ÉS AZ OLASZ–ETIÓP HÁBORÚ A KORABELI MAGYAR LEVÉLTÁRI FORRÁSOK TÜKRÉBEN

Az 1935–1936-os olasz-etióp háború eredményeként a Mediterráneum térsége a nemzetközi politika homlokterébe került. Az angol, a francia és az olasz geopolitikai törekvések a korábnál hevesebben ütköztek a térségben, állandó feszültségforrást teremtve a második világháborút megelőző időszakban. A három nagyhatalom versengésében (amelyhez az 1936-os montreux-i egyezményt és a spanyol polgárháború kitörését követően a Szovjetunió is csatlakozott) katonai téren kiemelt szerep jutott a hadiflottáknak.

1704 után Anglia állandó, modern egységekkel felszerelt hajóhadat tartott fenn a mediterrán térségben, ez lett a híres brit földközi-tengeri flotta (*Mediterranean Fleet*), amely 1967-es megszüntetéséig a szigetország térségbeli hatalmának megtestesítője volt.¹ A földközi-tengeri hajóhad erejét tekintve a honi flotta után következett, e hajóraj parancsnoki tisztét viselni a legnagyobb megtiszteltetésnek számított a királyi haditengerészet köreiben. Általában az Admirális első tengerészeti lordjai is olyan tisztek közül kerültek ki, akik hosszabb-rövidebb ideig szolgáltak a mediterrán vizeken.²

Látszólag ellentmondás, hogy egy alapvetően nyílt óceánokhoz kötődő nemzet ilyen nagyméretű tengerészeti jelenléttel rendelkezett a Földközi-tengeren. Ha azonban közelebbről megvizsgáljuk a kérdést, nyomban világossá válik, hogy Nagy-Britannia nem véletlenül állomásoztatta tartósan tengeri haderejének negyedét-harmadát Máltán. A brit külpolitika irányítói és az Admirális vezetői három tényezőt szem előtt tartva ragaszkodtak a tekintélyes erejű mediterrán flotta fenntartásához.

Az első szempont a térséggel folytatott brit kereskedelem és hajózás védelme volt. Másodikként megemlíthető a brit külpolitika alapját képező kontinentális egyensúly biztosítása. A máltai tengerészeti erők felvonultatása több alkalommal sikeresen támasztotta alá Nagy-Britannia dél-európai hatalmi politikáját. A brit flotta bevetése a napóleoni háborúk során, majd az ismétlődő keleti válságokban azt eredményezte, hogy sem Franciaország, sem Oroszország nem tudott Angliával szemben túlsúlyba kerülni a Földközi-tenger térségében.

A brit mediterrán flottának a dél-európai és közel-keleti status quo biztosítása mellett az 1869-ben megnyitott Szezi-csatorna kínálta a harmadik szerepkört.³ A csatorna rövid idő alatt a Brit Birodalom legfontosabb stratégiai útvonalává avatta a Gibraltár–Málta–Szezi tengelyt. A Szezi-csatorna kötötte össze a Földközi-tengert a brit „mare nostrummá” változtatott Indiai-óceánnal. Ez az óceán a XVIII–XIX. századi angol hódítások eredményeként gyakorlatilag a Brit Birodalom beltengerévé vált. Nagy-Britannia uralta az óceán ösz-

¹ A földközi-tengeri hajóhad élén álló admirális 1711-től külön főparancsnoki beosztást kapott (Commander-in-Chief Mediterranean), saját zászlóshajóval és gibraltári, majd máltai főhadiszállással. Bővebben a földközi-tengeri brit flottáról: Pack, S. W. C.: *Sea Power in the Mediterranean. A study of the struggle for sea power in the Mediterranean from the seventeenth century to the present day.* London, 1971.

² A földközi-tengeri flottában szolgált híresebb tengerésztisztek: Sir John Jervis, Lord Horatio Nelson, Lord Collingwood, Sir John A. Fisher, David Beatty, Sir A. B. Cunningham. Pack: i. m. 230–233. o.

³ Réti Balázs: Szezi és a brit tengeri stratégia (1918–1940). In: Dél-Európa vonzásában. Pécs, 2000. 249–255. o.

szes bejáratát (Áden, Fokváros, Perth, Szingapúr), és partjai mentén szinte mindenütt angol lobogót lengetett a szél. Erősítette a térség ellenőrzését az a tény, hogy a négy fehér lakosságú brit domínium közül kettő, Dél-Afrika és Ausztrália közvetlenül érintkezett az óceánnal. Az angol diplomácia azonban nem a domíniumok vagy az afrikai és malájföldi gyarmatok miatt tartotta alapvető fontosságúnak a Szezei-csatornát. A brit korona „ékkövének” tekintett India adta meg a vízi út igazi jelentőségét, hiszen a korábnál sokkal gyorsabb összeköttetést teremtett az anyaország és az alkirályság között. Szeze jelentette a legfontosabb összekötő kapcsot a misztikus Indiával és a kelet országaival, ily módon lassan az egész Brit Birodalom jelképévé vált. Az átlag angol számára elképzelhetetlennek tűnt, hogy ez a vízi út idegen hatalom ellenőrzése alá kerüljön, mivel ez a brit hatalom súlyos megrendülését vonhatta maga után mind az Indiai-óceán, mind a Földközi-tenger térségében.

A földközi-tengeri útvonal igazi jelentősége tehát nem kereskedelmi-gazdasági téren, hanem elsősorban katonai és stratégiai vonatkozásban nyilvánult meg. Az első világháborút követő politikai rendezés egy új közel-keleti brit birodalmat teremtett meg. Az angol közel-keleti területi expanzió fő célja a keletre tartó hajózási útvonal védelme volt, Palesztina, Transzjordánia és Irak megszerzése, valamint London befolyásának perzsiái és arabiai kiterjesztése mind ezt a célt szolgálta.⁴

Növelte a Mediterráneum szerepét, hogy az 1920-as években kialakított brit védelmi koncepcióban kulcsszerepet játszott a földközi-tengeri flotta. A brit Admirális Japánt tekintette első számú potenciális ellenségnek, és fő törekvése a brit flottaerők szingapúri kiküldésében öltött testet.⁵ A második legnagyobb angol hajórajt azért állomásoztatták a Földközi-tengeren, mert részben ezt a flottát szemelték ki a távol-keleti hadműveletekre. A Máltán horgonyzó brit hadihajók központi szerepet játszottak, mivel szükség esetén aránylag gyorsan lehetett őket átcsoportosítani akár a honi flottához, akár a Távol-Keletre. A hadművelési tervek szerint a brit flottának 28 napba tellett, amíg Angliából kiindulva a Szezei-csatornán át elérhette Szingapúrt. Amennyiben bonyodalom támadt a Földközi-tengeren, a Jöreménység fokát használó angol hadihajóknak már több mint 45 nap szükségeltetett a távol-keleti támaszpont eléréséhez.⁶ Szingapúr felmentése szempontjából tehát életbevágóan fontos volt, hogy Nagy-Britannia és a kelet-ázsiai vizek közötti legrövidebb útvonal, vagyis a Mediterráneumon és a Szezei-csatornán áthaladó birodalmi „artéria” forgalmát egyetlen hatalom se veszélyeztesse.

Nagy-Britannia földközi-tengeri helyzete a harmincas évek első felében igen erősnek tűnt, támaszpontrendszer a keleti medencében felülmúlta a rivális latin országokét.⁷

⁴ A brit jelenlétről a Közel-Keleten: *Monroe, Elizabeth: Britain's Moment in the Middle East, 1914–1956.* London, 1965.; *Marlowe, John: Anglo-Egyptian Relations, 1800–1953.* London, 1954.

⁵ Szingapúr kérdéséről bővebben: *Command Papers 2083. The Singapore Base. Correspondence with the Dominions and India.* London, 1924.; *Kirby, S. Woodburn: The War Against Japan. I. Volume. The Loss of Singapore.* London, 1957.; *Grenfell, Russell: Main Fleet to Singapore.* Oxford, 1951.; *Neidpath, James: The Singapore Naval Base and the Defence of Britain's Eastern Empire, 1919–1941.* Oxford, 1981.; *Louis, Roger: British Strategy in the Far East, 1919–1939.* Oxford, 1971.; *Mcintyre, W. D.: The Rise and Fall of the Singapore Naval Base.* London, 1979.; *Thürk, H.: Szingapúr.* Budapest, 1973.; *Murjett, Malcolm H.: Living in the Past. A critical reexamination of the Singapore Naval Strategy, 1918–1941.* *War and Society*, 11. 1993. 73–103. o.

⁶ *Marder, Arthur J.: Old Friends, New Enemies. The Royal Navy and the Imperial Japanese Navy. Vol I: Strategic Illussions, 1936–1941.* Oxford, 1981. 36–37. o.

⁷ Nagy-Britannia mediterráneumi helyzetéről a legjobb korabeli összefoglalás: *Slocombe, George: The Dangerous Sea. The Mediterranean and its Future.* London, 1936.

Anglia a beltenger legerősebb tengeri hatalmaként szilárdan őrködött Gibraltár és Suez felett, uralva mind a nyugati, mind a keleti bejáratot. A központi medence stratégiai legfontosabb pontján, a szűk Szicíliai-szorosban Málta szigete védte a brit hajózást. Egyiptom angol katonai megszállás alatt állt, de a Szezi-csatornát északról védő Palesztina és a keleti medencét uraló Ciprus is London pozícióját erősítette.⁸ A Vörös-tengeren és az Ádeni-öbölben, a szezi útvonal természetes, keleti meghosszabbításában, Szudán, Brit Szomáliföld és Áden birtoklása révén érvényesült a brit befolyás.

A térség nagyhatalmai között az angolok és franciák mögött a harmadik helyre szorult Olaszország fekvésénél fogva két részre osztotta a Mediterráneumot. Szicíliaival és Pantelleria szigetével sakkban tarthatta Máltát és lezárhatta a Szicíliai-szorost. Afrikában Líbia birtoklása lehetővé tette, hogy mind Francia Észak-Afrikát, mind Egyiptomot veszélyeztesse. A brit birodalmi útvonal biztonsága számára további veszélyforrást jelentettek a Dodekaneszosz-szigetek az Égei-tengeren, valamint Eritrea és Olasz Szomáliföld a Vörös-tenger bejáratánál. A nagy olasz tengerészeti támaszpontok többsége (Taranto, Brindisi, Tobruk, Lérosz, Masszava) úgy helyezkedett el, hogy könnyen megakadályozhatta a britek áthaladását a szűk tengerrészekben.⁹ Olaszország, mint a leggyengébb mediterrán tengeri hatalom, a három ország közül a legkisebb hadiflottával rendelkezett. A helyi erőviszonyok egyébként nem voltak kedvezőtlenek Róma számára, hiszen gyakorlatilag teljes flottáját a Földközi-tengeren koncentrálhatta.¹⁰ Ugyanakkor Olaszország hosszú tengerpartjával nagyon sebezhető volt egy fölényben lévő hadiflottával szemben, kereskedelmi szállítmányainak nagyobb része könnyen elvágható tengeri útvonalakon érkezett. Az 1928-as behozatal 29,5 millió tonna árut tett ki, ebből 22,5 millió tonna (76%) tengeren át jutott el Itáliába.¹¹ Olaszország gazdasági erejét tekintve nem mérkőzhetett meg sikerrel a két mediterrán riválissal. A brit nemzeti jövedelem majdnem négyszeresen, a francia pedig közel kétszeresen haladta meg az olaszt. A szegényebb Olaszország a katonai egyensúly megteremtésének érdekében sokkal nagyobb arányú fegyverkezési kiadásokra kényszerült, mint a többi mediterrán nagyhatalom.

Részben Itália gazdasági gyengeségének köszönhető, hogy az olasz fenyegetéssel 1935-ig alig számoltak Angliában. Mussolini rendszere és Nagy-Britannia között felhőtlen viszony alakult ki, a két ország kapcsolatát nem terhelte komolyabb ellentét. Olaszország ugyan neheztelt, hogy az 1919-es gyarmati osztozkodásból lényegében kihagyták, de az angol külpolitika ügyesen adagolt területi engedményekkel leszerelte az olasz igényeket. Mussolini nem kívánt összetűzést az óriási tengerészeti fölényben lévő Angliával, mert Itália hosszú partvonala védtelen volt a brit földközi-tengeri flottával szemben, és egy esetleges háború teljes gazdasági összeomlást eredményezhetett a tengerentúli szállításoktól függő országban. Róma tehát elismerte London elsőbbségét a Mediterráneumban, ugyanakkor igyekezett keményen fellépni az ilyen irányú francia törekvésekkel szemben.

⁸ Az angol mandátumterületek két világháború közötti történetéről: *J. Nagy László: A Mediterráneum a XX. században.* Szeged, 1996. 52–58. o.

⁹ *Edwards, Kenneth: Uneasy Oceans.* London, 1939. 156–164. o.

¹⁰ *Italien. Überblick die Marine und ihre Aufgaben.* Juni 1929. Bundesarchiv-Militärarchiv (BAMA), Freiburg, RM 6/22.

¹¹ A tengeren keresztül érkező olasz import megoszlása a következő volt: Gibraltáron át 17,5 millió tonna, a Szezi-csatornán át 1,5 millió tonna, a Levantei térségből 2,5 millió tonna, a Földközi-tenger többi részéből 1,0 millió tonna. Olaszország a szén 98, az olaj 98 és a gabona 18%-át importálta. *Seemachtsfragen im Mittelmeer.* Dezember 1932. BAMA, Freiburg, RM 6/22. 2–3. o.

A két világháború közötti Mediterráneum geostratégiai és politikai viszonyai élénken foglalkoztatták a korabeli magyar vezetést, mivel itt ütközött közvetlenül és igen élesen a magyar külpolitikai törekvések egyik fő támogatójának tekintett Olaszország a brit hatalommal.¹² Hazánk számára Mussolini jelentette az 1930-as évek második feléig a revízió egyetlen reális támaszát, ezért egyáltalán nem volt közömbös, hogy az angol flotta milyen mértékben kötötte le Itália erejét és a brit tengerészeti politika miként befolyásolta az olasz nagyhatalmi helyzetet.

A brit haditengerészet hazai megítéléséhez felhasználható magyar levéltári források döntő hányada a civil és a katonai külképviseletek jelentéseiből áll.¹³ Ezek az elemzések részben a helyi sajtóból és hivatalos kiadványokból merítettek, így hűen tükrözték az adott országban uralkodó általános felfogást a brit tengerészeti politikával kapcsolatban. A követek gyakran hivatkoztak a főbb napilapok állásfoglalására, így tájékoztatva a külügyminisztérium vezetőit az adott országban uralkodó közhangulatról. A jelentések azonban nemcsak egyszerű külföldi sajtóismertetést tartalmaztak, hanem annál jóval többet, hiszen a követek állandó érintkezésben álltak a többi ország külképviseletével, a helyi befolyásos körökkel, a katonai vezetéssel és az állami szervekkel. A meghallgatásokon, fogadásokon és estélyeken szerzett, gyakran igen bizalmas információk képviselik a legnagyobb értéket az európai fővárosokból küldött összefoglalókban és táviratokban.

Az 1920-as trianoni békeszerződés megfosztotta Magyarországot Fiumétől és az adriai partvidéktől, hazánk tengertől elzárt, szárazföldi állammá vált. Érdekes módon az ország közvéleménye egyáltalán nem fordult el a tengeri kérdésektől, sőt egyfajta „tengerészeti reneszánsz” kezdett kibontakozni a húszas-harmincas években. A dualizmus korszakában kialakult „maritim” nyitottság tovább élt a magyar társadalomban. A korabeli folyóiratok és napilapok szívesen foglalkoztak a hajózás és a tengeri hatalom kérdéseivel.¹⁴

A Kárpát-medence központú magyar politikai vezetés csak 1935-től szentelt nagyobb figyelmet a Földközi-tenger térségének. A változás egyértelműen az 1935–1936-os olasz–etióp háborúnak, illetve a kibontakozó olasz–angol szembenállásnak volt köszönhető. A korábbi, angol szempontból viszonylag nyugodtnak nevezhető földközi-tengeri helyzet radikálisan megváltozott Olaszország afrikai fellépésének köszönhetően. Az

¹² Az olasz–magyar viszony itáliai levéltári forrásairól: A Palazzo Chigi és Magyarország. Olasz diplomáciai dokumentumok Magyarországról. (A Gömbös kormány időszakában), 1932–1936. (Szerk. és ford. Réti György.) Budapest, 2003.

¹³ A magyar követségek jelentései a Magyar Országos Levéltárban (továbbiakban MOL) a Külügyminisztérium iratanyagában tanulmányozhatók. A tárgyalt időszakban három követ tevékenykedett Londonban, 1932-től 1935 nyaráig Széchenyi László, 1936 elejétől 1938 végéig Masirevich Szilárd, végül egészen 1941-ig, vagyis a magyar–brit diplomáciai kapcsolatok megszakadásáig Barcza György. Barcza György londoni diplomáciai tevékenységével kapcsolatban felhasználhatók a nagykövet emlékiratai. *Barcza György: Diplomata emlékeim, 1911–1945. I–II. k.* Budapest, 1994. 317–502. o.

A londoni katonai attasékrról: Hadtörténeti Levéltár (továbbiakban HL). 92. Magyar Királyi katonai attaché, London (1931–1941). 1–3. doboz. A Hadtörténeti Levéltárban megtalálhatók a külföldi államokkal kapcsolatos, valamint attasé-ügyek. A Magyar Királyi Honvédtiszviselő Vezérkar főnöke (VKF) iratai közül a hírszerzés, elhárítás, valamint a külföldi államokkal kapcsolatos iratok említettek meg külpolitikai vonatkozásuk miatt.

¹⁴ A tengerészeti kérdésekkel foglalkozó tanulmányok élénk érdeklődésre tartottak számot, a hadiflottákról írni pedig egyfajta divattá vált a két világháború közötti időszakban. A magyar társadalomban a tengerészeti kérdések iránt jelentkező igény hozta létre 1911-ben a *Tenger* című folyóiratot. A lap az 1910-ben alapított Magyar Adria Egyesület közlönyeként 1911 és 1944 között jelent meg. Ez a lap számított a korszak egyetlen kizárólag tengerészeti témákra szakosodott magyar nyelvű folyóiratának.

olasz–etióp konfliktus rendkívül nagy visszhangot váltott ki Magyarországon. Az érdeklődés elsősorban annak tudható be, hogy a revíziót támogató Róma nagyfokú népszerűségnek örvendett itthon, mint az egyetlen, látszólag komoly katonai erővel rendelkező nagyhatalom, amelynek cselekvési szabadságát nem korlátozták a békeszerződések. Az olaszok elégedetlensége a párizsi békerendszerrel szemben és heves francia-ellenességük azt az érzetet keltette Magyarországon, hogy Itália támogatni fogja a magyar követeléseket. Olaszország volt az első európai nagyhatalom, amely az etióp háború során erőszakkal változtatott a világháború után kialakult status quón. A korabeli hazai források többször utaltak az olaszok által teremtett precedensekre, mint az esetleges későbbi határváltoztatások jogi megalapozóira.

Az 1935 nyarán kibontakozó abesszíniai válság alaposan megváltoztatta a békés földközi-tengeri viszonyokat. A kibontakozó krízis alatt a hazai közvélemény túlnyomó része a magyar revíziót látszólag támogató Mussolini mellé állt, és alig leplezetten kívánták a Népszövetség eszméi mellett kiálló Anglia és Franciaország politikai kudarcát. Róma esetleges katonai vereségét úgy értékelték Budapesten, mint a jövőbeni magyar területi igényekre mért súlyos csapást.

Az olasz–etióp háború ráirányította a figyelmet a Földközi-tenger és a Közel-Kelet megoldatlan politikai kérdéseire. Korábban alig foglalkoztak a magyar követi jelentések a Mediterráneum katonai kérdéseivel, 1935 nyaratól azonban szinte áradni kezdtek Budapestre a térség geopolitikai helyzetét elemző iratok. A londoni követség által küldött elemzések mindig kiemelt helyen tárgyalták a brit flotta és az Admiralitás szerepét a válságban. Az egyik első, 1935. augusztus 27-én keltezett irat, Királdy-Lukács György követségi titkártól, a londoni követség ideiglenes ügyvivőjétől származott. Ekkor már kudarcba fulladtak az etiópiai konfliktust békés úton rendezni kívánó háromhatalmi tárgyalások Párizsban, s a brit kormány úgy döntött, hogy a brit földközi-tengeri flottát az olaszoktól fenyegetett Máltáról a levantei vizekre irányítja. Királdy idézte az Admiralitás által ekkor kiadott hivatalos kommunikét: „A Máltán állomásozó flotta igen tekintélyes része programszerű gyakorlatainak lebonyolítására a Földközi-tenger keleti részén fog cirkálni.”¹⁵

E jelentés szerint 1935 augusztusának végén a brit Admiralitás még nem ismerte el, hogy az angol hajóknak Mussolini háborús készülődése miatt kellett elhagyni a földközi-tengeri brit erők fő támaszpontját, Máltát. A tengernagyi hivatal nem kívánta felfedni a flottamozdulatok valódi okát és célját. Ettől függetlenül kiszivárogtak bizonyos információk, amelyhez a magyar követség ideiglenes ügyvivője is hozzájutott. Királdy-Lukács nem megerősített hírek alapján tájékoztatta a külügyminisztériumot, hogy a máltai brit támaszpontot Anglia fel akarja adni, helyette Ciprus szigetét szemelték ki a földközi-tengeri hajóhad új központjának. A brit flotta az olasz légiereő fenyegetése miatt volt kénytelen elhagyni Máltát, mert a sziget kikötőjének szűk bejáratán át csak lassan tudott kifutni a nyílt tengerre, miközben a dél-itáliai és szicíliai repülőterekről felszálló olasz gépeknek könnyű célpontot jelenthettek az összetorlódott angol hadihajók. A jelentés megemlíti, hogy a tengerészetnél megszüntették a szabadságolásokat, az egyiptomi, valamint a szudáni alakulatoknál visszahívták a szabadságon lévő tiszteket, emellett kiegé-

¹⁵ MOL K 63. KÜM 7. csomó, 1935-2/27-103. „Híresztelések a Malta-i tengeri bázisnak Cyprusba való áthelyezéséről. Katonai intézkedések, kapcsolatban az olasz viszályal.” London, 1935. augusztus 27. Királdy-Lukács György követségi titkár, ideiglenes ügyvivő bizalmas jelentése.

szítették a máltai és az egyiptomi helyőrségeket.¹⁶ Nem kaphatunk azonban információt arról, hogy a megfelelő kikötővel egyáltalán nem rendelkező Ciprus milyen módon fogadhatta be a földközi-tengeri flotta zömét, és milyen hosszú időre tervezte az Admirális a keleti-medencében zajló „programszerű hadgyakorlatokat”.

Nem sokkal később Király-Lukács a londoni amerikai ügyvivővel folytatott beszélgetését közzé adva pontosabb képet adott az angolok mediterráneumi lehetőségeiről, valamint a kiélesedő krízis okairól. „A párisi konferenciáig az angol kormány az olasz–abesszin viszályt inkább csak lokális jelentőségű kérdésnek tekintette, amely földközi-tengeri pozícióját nem érinti. Azóta azonban egy újabb és súlyosabb probléma keletkezett Mussolininak brüszk és fenyegető magatartása folytán. Az angolok ugyanis megrendültnek látják földközi-tengeri politikájuk egyik főpillérét, amely nevezetesen az olasz barátság. Számítani kell tehát az angol földközi-tengeri politikának a közeli revíziójával. Első lépés ez irányban a tengeri és légi flottának nagy arányú fejlesztése lesz, amelynek el nem hanyagolása esetén az olaszok bizonyára nem merészelték volna eképpen fellépni.”¹⁷

A brit fegyveres erők tagadhatatlan elhanyagolása talán szerepet játszhatott Mussolini agresszív fellépésében, de sokkal valószínűbb, hogy Anglia és Franciaország korábbi diplomáciai lépései növelték meg az olaszok önbizalmát. Itt elsősorban az 1935 januárjában megkötött olasz–francia egyezményre kell gondolni, amely francia afrikai gyarmatterületekhez juttatta Itáliát, valamint a stresai találkozóra, ahol az Anschluss megakadályozásában érdekelt három hatalom találkozásán a britek nem léptek fel határozottan az etiópiai olasz törekvésekkel szemben. Nyilvánvalóan erősítette Mussolini magabiztosságát Eden 1935 júniusában megfogalmazott ajánlata, miszerint brit területek (Zeila) átadásával kárpótolták volna Etiópiát, cserében az etiópok által az olaszoknak átadott vitatott területekért. Az afrikai válság földközi-tengeri konfliktussá szélesedésében ezek az elhibázott angol–francia lépések minden bizonnyal szerepet játszottak.¹⁸

Anglia végül nyíltan Etiópia függetlenségének megőrzése mellett foglalt állást, és kész volt a nyomásgyakorlásra Rómával szemben. A legmeggyőzőbb érv Mussolini megállítására egyértelműen a Szezei-csatorna lezárása lehetett. 1935. augusztus 29-én ezt az eshetőségét taglalta Király-Lukács. A fontos vízi út központi szerepet játszott a viszályban, hiszen lezárása lehetetlenné tette Mussolini tavasz óta fokozódó ütemben zajló kelet-afrikai csapatszállításait. E lépés megtételében azonban tekintetbe kellett venni azt a tény, hogy a Csatorna Társaság igazgatóságában a 32 tagból 21 francia, 10 angol és 1 holland volt. Az angol tagok közül mindössze hármat jelölt ki a brit kormány, a többit pedig egy hajózási érdekeket képviselő bizottság. A társaság 400 000 részvényének 44%-át birtokolta a brit kormány, tehát egyáltalán nem lehetett biztos az angol kívánságok teljesítése. Király-Lukács szerint a lezárást csak egy megfelelő tengeri erővel rendelkező hatalom képes végrehajtani. Az előbb említett tényekből következett, hogy nem lehetett szó a csatorna tényleges lezárásáról, inkább a vízi út megközelítésé-

¹⁶ MOL K 63. KÜM 7. csomó, 1935-2/27-103.

¹⁷ MOL K 74. KÜM 4. csomó, 1935-5865. 75. számú számjeltávirat. London, 1935. augusztus 28. Király-Lukács távirata. Az 1935 augusztusában angol–francia–olasz részvétellel megtartott párizsi konferencián sikertelen kísérlet történt az etiópiai krízis békés rendezésére.

¹⁸ Az olasz–etióp konfliktussal kapcsolatban íródott korabeli magyar napilapok cikkei 1935 májusa és szeptembere közötti időszakból összegyűjtve megtalálhatók: MOL K 66. KÜM 177. csomó, 1. dosszié, XI. 45.

nek meggátolásáról. A jelentés nem tartotta elképzelhetőnek a lényegében francia üzemeltetésű Szezei-csatorna lezárását egy támadónak ítélt hatalom, jelen esetben Olaszország előtt. Ehelyett Nagy-Britannia számára Szeze és Port Szaid távoli blokádjá ígérkezhetett könnyebb és kevesebb veszéllyel járó megoldásnak.¹⁹ Ez a távoli blokádnak valószínűleg azt jelentette, hogy a brit hadihajók a csatorna bejáratai előtt megállították volna az áthaladni kívánó, katonai egységeket szállító olasz hajókat, miközben a vízi út normális polgári forgalmát nem akadályozzák.

E terv végrehajtása természetesen megkövetelte a brit földközi-tengeri flotta megerősítését és levantei vizeken történő koncentrációját. A londoni ideiglenes ügyvivő szeptember végén a britek ilyen jellegű földközi-tengeri intézkedéseiről tudósította a magyar külügyminisztériumot.²⁰ A jelentés kiemelte a flotta központi szerepét az Olaszországgal szemben fogantatott intézkedésekben, és megerősítette a levantei térség szerepének felértékelődését a brit tengeri stratégiában. „A földközi tengeri és közelkeleti angol garnizonok szárazföldi csapatokkal való megerősítésénél sokkal nagyobb fontossággal bír a flotta megmozdítása. Ennek keretén belül a Home Fleet igen tekintélyes részét, amelynek programszerűen Skócia vizein kellett volna gyakorlatoznia, Gibraltár körül vonták össze, a földközi tengeri flottát pedig a Földközi tenger délkeleti részében diszlokálták és a legnagyobb egységeket Alexandria és Haifa (az iraki olaj-csővezeték végpontja) körül cirkáltatják. Ezzel egyidejűleg a távolkeleti flottát részben Aden közelébe rendelték, de erre vonatkozólag pontos információk nincsenek.”²¹

Nem csak a londoni követség kísérte figyelemmel az Anglia és Olaszország között növekvő feszültséget. A párizsi magyar követség értesülései szerint az olasz nagykövet, Vittorio Cerruti igen problematikusnak találta hazája és a szigetország konfliktusát, mivel az olasz flotta csak egyharmada volt az angolnak. Cerruti nyilvánvalóan a két ország teljes tengerészeti erejéről beszélhetett, bár ezt a forrás nem közölte. A tényleges erőviszonyok a Földközi-tengeren jóval kedvezőbbek voltak Róma javára, hiszen a Royal Navy összes egységét képtelenség volt a beltengeren koncentrálni. A britek kétségtelenül magabiztosnak tűntek, erre utalt Málta kormányzójának, Lord Stricklandnek a kijelentése, miszerint az angol flotta miatt a Kelet-Afrikában koncentrált 250 000 olasz katona éhezni fog.²²

A válság kieleződése során a magyar honvéd vezérkar is alaposabban foglalkozott egy esetleges angol–olasz háború lehetőségével. Somkuthy József altábornagy, a magyar királyi Honvéd Vezérkar főnöke 1935 júliusában személyesen találkozott Roatta tábornokkal, az olasz hírszerző iroda főnökével. Somkuthy a kettejük között lezajlott beszélgetés nyomán arra a megállapításra jutott, hogy az olaszokat váratlanul érte Anglia ellenséges fellépése. Az olasz hadvezetés azonban nem kívánt lemondani Etiópiáról és elszánta magát a harcra az angolok fegyveres beavatkozása esetén mind Afrikában, mind a Földközi-tengeren. Az esetleges angol–olasz konfliktusban a flotta mellett kiemelt sze-

¹⁹ MOL K 63. KÜM 7. csomó, 1935-2/27-101. „A Szezei-csatorna elzárásának problémája.” London, 1935. augusztus 29. Király-Lukács György követségi titkár, ideiglenes ügyvivő jelentése.

²⁰ MOL K 63. KÜM 214. csomó, 1935-23/41-116. „Az angol kormány intézkedései az olasz–abesszin viszállyal kapcsolatban. Az angliai közhangulat alakulása.” London, 1935. szeptember 25. Király-Lukács tudósítása.

²¹ Uo.

²² MOL K 63. KÜM 7. csomó, 1935-2/27-49. „Beszélgetés Cerruti nagykövettel az angol–olasz konfliktusról és a dunai paktumról.” Párizs, 1935. szeptember 20. Ambró Ferenc követségi tanácsos, ideiglenes ügyvivő jelentése.

repet szántak a gyarmati háború sikeres megvívásában nélkülözhetetlen Szezi-csatornának. „Mivel Olaszország Anglia esetleges beavatkozásával számol, a napokban összehívott legfelsőbb tengerészeti tanács a flotta kiépítését határozta el. Olaszország nem számol – háború esetén – nagyobb angol erők fellépésével, és el van tőkélve a Szezi csatornát is birtokba venni, ha Anglia ezt el akarná zárni.”²³

Somkuthy szerint az olaszok véglegesen elszánták magukat a harcra, az angol-ellenesség az országban tetőfokára hágott, miközben nagyon bíztak a franciák semlegességében. A Honvéd Vezérkar főnöke már 1935 júliusában elkerülhetetlennek látta az abesszíniai háború kirobbanását, és Olaszország ebből következő afrikai leköötöttségét hosszabb távon magyar szempontból egyenesen károsnak találta. Az etiópai konfliktus miatt Olaszország sokkal inkább rászorult a francia támogatásra, az elmélyülő angol-olasz ellentét és a várhatóan kibontakozó olasz–francia együttműködés csak nehezítette az amúgy is elszigetelődött Magyarország helyzetét. Az 1935-ös angol–német flotta-egyezmény által keltett nemzetközi felháborodás megkönnyítette Róma és Párizs közeledését, ezáltal a magyar revízió fő támogatója és fő ellenzője egy táborba kerülhetett. Ez a fejlemény végül is nem következett be, de Somkuthy nagyon helyesen látta, hogy az etiópai és földközi-tengeri konfliktus hosszú időre elvonta Olaszország figyelmét a Duna-medencétől, és így lehetőséget nyújtott Németországnak a délkelet-európai expanzióhoz.

1935. szeptember 19-én Apor Gábor báró, a külügyminiszter állandó helyettese napi jelentést juttatott el a hadügyminisztériumhoz, amely szerint Herriot francia képviselő azt állította, hogy az Admiralitás óvatosságra intette az angol kormányt az olaszellenes szankciók alkalmazása során. A francia képviselő információi alapján az adott időpontban sem az angol flotta, sem a légierő nem volt abban az állapotban, hogy a szankcióknak hatáson érvényt szerezhessen.²⁴ A külügyminisztérium azt szerette volna megtudni a vezérkartól, hogy a Londonból származó értesülés mennyi valóságtartalommal rendelkezett.

A válasz Somkuthy József, a Honvéd Vezérkar főnöke nevéhez fűződött, aki az állítás valóságtartalmát nem tudta ellenőriztetni a londoni katonai attasé ideiglenes távolléte miatt, de ugyanakkor egy angol–olasz háború esélyeit latolgató nagyszerű szakvéleményt csatolt a külügyminisztériumnak címzett válaszhoz. A legfelsőbb magyar katonai vezetés által 1935. szeptember 26-ra datált helyzetelemzés messze kimagasodik tárgyilagosságával és precizitásával a válság során megjelent egyéb, hasonló témában keletkezett hadügyminisztériumi iratok közül.²⁵

A szakvélemény szerint a Földközi-tengeren a fölény egyértelműen az angoloké volt, ezt támasztotta alá, hogy az angol és az olasz flotta aránya 3:1, vagyis 1 200 000 tonnával szemben Mussolini mindössze 384 000 tonnányi hadihajót tudott felsorakoztatni. Britannia felszíni hajókban mutatkozó tekintélyes fölényét ellensúlyozta a tengeralattjárók terén megfigyelhető olasz előny (Olaszországnak 67, míg Angliának csak 58), vala-

²³ MOL K 64. KÜM 63. csomó, res. pol. 1935-23-494. „Roatta tábornokkal, az olasz hírszerző iroda főnökével folytatott beszélgetés.” Budapest, 1935. július 10. Somkuthy József vezérkari főnök titkos jelentése.

²⁴ MOL K 63. KÜM 214. csomó, 1935-23/41-2880. „Napi jelentés.” London, 1935. szeptember 19. Király-Lukács jelentése.

²⁵ MOL K 63. KÜM 214. csomó, 1935-23/41-2979. „Herriot francia képviselő információi tárgyában.” Budapest, 1935. szeptember 26. Somkuthy József altábornagy, a magyar királyi Honvéd Vezérkar főnökének helyzetelemzése.

mint Itália kedvező fekvése. Mussolini helyzeti előnye leginkább abból adódott, hogy Anglia anyaországi tengerészeti bázisai 2500 kilométerre voltak a Földközi-tengertől, míg Itália központi fekvéséből adódóan gyorsan küldhetett tengerészeti erőket a belten-ger bármelyik pontjára.

A stratégiai helyzetet tekintve a katonai szankciók alkalmazása esetén Nagy-Britannia lezárhatta a Földközi-tengert Gibraltárnál és Port Szaidnál. A mediterrán brit támaszpontok védelmezhetősége és használhatósága attól függött, hogy a két szélső, stratégiaileg fontos állam, Spanyolország és Görögország megmarad-e az angolbarát irányvonal mellett. Az angol törekvésekkel szemben Róma megkísérelhette a tunéziai Bon-fok, Pantelleria szigete és a szicíliai Marsala közötti vonal lezárásával a Mediterráneum keleti és nyugati medencéjét egymástól elvágni. Málta helyzetét, a valószínűleg megfelelően, sötét színben mutatta be Somkuthy, mivel a szigetet minden oldalról olasz támaszpontok (Marsala, Siracusa, Tripoli) vették körül. Ezzel szemben a Földközi-tenger keleti részében összpontosított brit flotta számára megfelelő védelmet nyújthatott a ciprusi Famagusta, Haifa, Port Szaid és Alexandria. Tengeri támadást e biztonságosabb levantei angol támaszpontok ellen Rodosz és Léosz szigetéről, valamint a líbiai Tobrukból indíthattak az olaszok. Valószínűnek tűnt, hogy az ellenségeskedések kirobbanása esetén a britek Görögország nyugati partvidékén, az olaszok a Dodekanészosz-szigetcsoport közelében rendeznek be új támaszpontokat. Az angolok fő háborús célja nyilvánvalóan Itália partvidékének, az olaszoké pedig Egyiptom szárazföld feletti hatékonyabb megtámadásának elősegítése lehetett. A vezérkari főnök következtetése szerint: „Nyílt tengeri csatában az angol flotta fölényben van az olaszsal szemben úgy erőben, mint erkölcsileg. Az angol ipar teljesítőképessége mellett a légi fölény számban is hamar kiegyenlíthető, nem tekintve azt a tényt, hogy az olaszok a nagyon fejlett angol légvédelmet lebecsülik.”

Érdekes Somkuthy véleménye, miszerint az erkölcsi fölény a britek oldalán volt, holott ekkoriban a magyar közvélemény nagyobb része egyértelműen Olaszország pártján állt. A másik figyelemre méltó megállapítás, hogy az altábornagy egyáltalán nem osztotta a kortársak szinte egyöntetű véleményét az olasz légierő megkérdőjelezhetetlen mediterráneumi fölényével kapcsolatban. Bár az adott pillanatban az angol légvédelem katasztrófális állapotban volt a Földközi-tengeren, hosszú távon a sokkal nagyobb gazdasági potenciállal rendelkező szigetország javára módosulhattak a katonai erőviszonyok.

A szakvélemény a továbbiakban magyarázatot próbált találni a már említett állításra, miszerint az Admirális a brit kormányzatot a szankciók alkalmazásának tárgyában óvatosságra intette. A brit tengernagyok valóban igyekeztek meggátolni a két ország közötti viszony további romlását, és nem tartották kívánatosnak a földközi-tengeri konfliktus kiélezését, így Herriot értesülései egyáltalán nem voltak alaptalanok.²⁶ Somkuthy több ténnyel említett meg, amelyek befolyásolhatták az Admirális óvatos magatartását. Szóba jöhetett az angol flotta korszerű egységeinek hiánya, de ennek ellentmondott, hogy a britek a lehető legmodernebb egységeiket küldték a Földközi-tengerre, amelyek semmi-

²⁶ Mint utólag kiderült, az Admirális első lordja 1935. augusztus 22-én valóban a katonai szankciók bevezetése ellen foglalt állást, amíg a brit földközi-tengeri flottát kellő erősségűre nem növelik. MOL K 63. KÜM 6. csomó, 1935-2/5-123. „Az angol flotta és hadsereg fejlesztése.” London, 1935. október 5. Király-Lukács György ideiglenes ügyvivő jelentése.

vel sem maradtak el, sőt jobbak voltak az olasz hadihajóknál. Meglepő, hogy Somkuthy az elavult brit hadihajók mellett esetleges belső, fegyelmi bajokat is elképzelhetőnek tartott, holott a tíz hónapig elhúzódó válság során a legénységi állomány körében egyetlen komolyabb fegyelmi rendbontásra sem került sor. Több alapja lehetett annak a véleménynek, miszerint az olasz légierő számbeli túlereje, valamint a könnyű torpedónaszádok terén meglévő tekintélyes olasz fölény készítette óvatosságra az Admiráliszt. A szakvélemény nem említi ugyan, de elevenen élhetett a brit tengerészeti körök tudatában, hogy az első világháborúban az olasz flotta egyetlen komoly sikerét ilyen kis, gyorsjáratú naszád érte el, amikor 1918 júniusában elsüllyesztették az osztrák-magyar SZENT ISTVÁN csatahajót.²⁷ Bizonyosan nem került el a brit tengeri hatalom irányítóinak figyelmét az a tény, hogy az olaszok helyzeti előnyben voltak a Földközi-tengeren, hadihajóik az anyaország partjaihoz közel tevékenykedhettek. Végeredményben Somkuthy a rendelkezésre álló információk alapján nem tudott egyértelmű magyarázatot adni a brit flotta gyengeségére utaló híresztelés háttérével kapcsolatban. „Az eddigi itteni nyilvánosság alapján megállapítható csak az volt, hogy az angol flotta zöme oly csoportosításban van jelenleg a Földközi Tengeren, amely a sanktiok alkalmazását (Földközi Tenger lezárása, blokád az olasz partokon stb.) lehetővé teszi. Az itteni megállapítások tehát elene szólnak az angol admiráliszt szóban forgó lépésének.”

A szakvéleményt egy kéziratos térképmelléklet zárta le, amely szemléletesen bemutatta a Mediterráneumban és a Vörös-tengeren felsorakoztatott haditengerészeti erőket. A térkép minősége igen rossz, a jelek és a feliratok nagyon elmosódtak. Ettől függetlenül számos értékes információt tartalmaz az 1935 szeptemberére kialakult angol–olasz tengerészeti erőviszonyokról. Az angol egységek számát és elhelyezkedését a *Temps* szeptember 21-i száma alapján jelölték be.²⁸ Máltán megbízható hírforrások szerint csak könnyű tengerészeti erők, így könnyűcirkálók, rombolók és tengeralattjárók horgonyoztak. A helyenként ceruzával írt feliratok annyira nehezen kivehetők, hogy a tengeralattjárók, illetve a kisebb egységek számát már lehetetlen pontosan meghatározni. Az olasz flotta adatait szintén részletesen közölte a térkép, ezúttal az évente közölt hivatalos flottalista alapján. A flottalista a hadihajók békebeli megoszlását mutatta, így Mussolini hónapok óta mozgósított tengerészeti erőinek pontos meghatározásához nem sok támpontot nyújthat.²⁹

A térkép jelölte a két állam jelentősebb flottabázisait és repülőtereit, valamint ezek egymáshoz viszonyított távolságát. A távolságadatok meghatározásánál nagy hangsúly esett a Szicília–Pantelleria–Tunézia háromszögre, ahol a Földközi-tenger alig 130 kilométerre szűkülve nagyon megnehezíthette az angol hajók áthaladását. Különösen érdekes, hogy berajzolták a Siracusa és Rodosz repülőtereiről felszálló olasz repülőgépek hatósugarát, pontosan szemléltetve, hogy Mussolini légierije mekkora fenyegetést jelent-

²⁷ Egyébként a SZENT ISTVÁN végzetét okozó Luigi Rizzo fregattkapitány süllyesztette el korábban, 1917 decemberében a WIEN partvédő páncélos is. *Csonkaréti*: i. m. 112–114. o.

²⁸ E szerint Alexandriában 1 csatahajó, 2 repülőgép-hordozó, 6 cirkáló és 15 romboló, Port Szaidban 1 csatahajó és 1 romboló, Haifában 3 cirkáló, Ádenben 2 cirkáló és 5 romboló, Gibraltárban pedig 2 csatahajó, 5 cirkáló és 10 romboló állomásozott.

²⁹ A térkép alapján 1935 szeptemberében Olaszország 2 csatahajóval, 12 cirkálóval, 57 rombolóval rendelkezett a Földközi-tengeren. Az adatok pontatlanságára utal, hogy Somkuthy helyzetelemzése viszont 16 olasz cirkálót említett. Az olasz tengeralattjárók és kisebb haditengerészeti egységek terén a térkép jelölései használhatatlanok.

hetett a Mediterráneum brit hajózására. Az olasz repülőgépek Szicíliaból kiindulva teljesen ellenőrizhették a beltenger közepső medencéjét, míg a Rodoszról felszálló bombázók 750 kilométeres hatótávolságuknak köszönhetően elérhették a brit földközi-tengeri flotta ideiglenes támaszpontjait, Alexandriát, Port Szaidot és Haifát. A felhasznált adatok frissességét mutatja, hogy a térkép a brit flotta által mintegy 70 hadihajóval Görögország nyugati partjainál szeptember 26-án befejezett hadgyakorlatot is szemléltette. A térkép-vázlat a pontatlanságok ellenére (például Itália egyik legnagyobb flottatámaszpontját, Nápolyt csak légi bázisnak jelezte, és egyetlen itt állomásozó hadihajót sem jelölt) jól használható a két ország erőviszonyainak elemzésében.

A Földközi-tengerrel határos balkáni országokban különösen nagy visszhangot keltettek az olasz és brit tengeri manőverek. A magyar vezérkar által szerkesztett térkép is utalt a Jón-szigeteknél, az Appennini-félszigettől alig 100 kilométerre végrehajtott angol flottamozdulatokra. A hosszú, védtelen tengerparttal rendelkező Görögországban izgalmat okoztak a partoktól látótávolságban cirkáló idegen hadihajók. Az olasz haditengerészet hat kisebb egységének váratlan megjelenése érezhetően felborzolta a kedélyeket az alapvetően angolbarát beállítottságú országban. Az előzetes engedély nélküli olasz flottademonstráció miatt a görög kormány római követén keresztül tiltakozott.³⁰ Az athéni magyar követség ideiglenes ügyvivője szerint az olasz hajók megjelenése közvetlen összefüggésben állt azzal, hogy a brit földközi-tengeri flotta egységei korábban engedélyt kértek és kaptak a görög kikötők használatára. Az angol hadihajók szeptember 14-re tervezett megérkezése Pylosba (Navarinói-öböl) aggodalmat váltott ki Rómában, hiszen a kikötő ideális kiinduló bázis lehetett egy Itália elleni tengerészeti támadáshoz. A görög engedékenysége a támaszpontok használatával kapcsolatban arra utalt, hogy Athén a kibontakozó földközi-tengeri válság során határozottan a britek oldalán kívánta magát elkötelezni. A követség jelentése a brit–görög tengerészeti együttműködési készségen túl hangsúlyozta, hogy szeptember folyamán a görög közvélemény teljesen olaszellenessé vált, és a helyi sajtó erőteljesen bírálta Mussolini politikáját.³¹

A görög közvélemény reagálása érthető, mert Olaszország olyan hadi előkészületeket tett, amelyeket Görögország ellen irányulónak is lehetett vélni. A Triesztből Athénba tartó Török Béla magyar követ a Korfutól nem messze fekvő Brindisiben három LUIGI CADORNA-osztályú cirkálót, több rombolót és tengeralattjárót látott. Ezalatt az olasz utasszállító hajók nagy számban szállítottak tiszteket és katonákat Kelet-Afrikába, a fő olasz csapatszállítási útvonal Kréta partjaitól nem messze haladt a Szezei-csatorna felé. Az Otrantói-szorosban kialakított olasz erőösszpontosítás aggodalmat keltett Görögországban, ahol még elevenen éltek Mussolini 1923-as korfui kalandjának emlékei.³²

Az athéni követség helyi sajtóhírek alapján tájékoztatta a külügyminisztériumot, hogy Görögország akár háborúba is hajlandó lépni Nagy-Britannia oldalán. Az újságok úgy

³⁰ MOL K 74. KÜM 4. csomó, 1935-5904. 11. számú számjeltávirat. Athén, 1935. szeptember 14. Bogdán Iván athéni ideiglenes ügyvivő távirata.

³¹ MOL K 63. KÜM 6. csomó, 1935-2/20-56. „Olasz hadihajók váratlan megjelenése görög vizeken. A görög kormány tiltakozása.” Athén, 1935. szeptember 14. Bogdán Iván követségi titkár, ideiglenes ügyvivő jelentése.

³² MOL K 63. KÜM 211. csomó, 1935-23/5-3185. „Olasz hadi előkészületek.” Athén, 1935. szeptember 25. Török Béla követ jelentése. 1923-ban az olasz flotta ágyúzta, majd elfoglalta az Adria bejáratánál fekvő Korfu szigetét, ily módon sikerült kicsikarnia Mussolininek Athéntól azt a jóvátételt, amelyet az albán–görög határon meggyilkolt olasz tisztek miatt követelt.

vélekedtek, hogy az angol flotta legelőnyösebb bázisait egy esetleges háborúban a görög kikötők és szigetek jelenthetik. Ez a britek számára igen kedvező politika nem a Népszövetség eszméinek védelmére alakult ki Görögországban, hanem abban a reményben, hogy London hálából Ciprust és az olasz kézben lévő Dodekaneszost átadja.

Az Athénba delegált magyar nagykövet szerint bizonyos görög támaszpontok használatának tárgyában már 1935 szeptemberében messzemenő megbeszélések folytak a brit és a görög kormányzat között. Ez a megállapítás egyáltalán nem felelt meg a valóságnak, mivel az olasz–etióp háború kitörése előtt Anglia nem folytatott katonai jellegű tárgyalásokat Görögországgal. Valószínű, hogy a brit földközi-tengeri flotta rövid ideig tartó görögországi látogatásának egyeztetésével kapcsolatos tárgyalásokat vélhették magasabb szintű kormányközi megbeszéléseknek a helyi tudósítók.

Az afrikai háború kitörése után az olaszok kétségtelenül számoltak Anglia beavatkozásával, és szükség esetén egy általános földközi-tengeri háborútól sem riadtak vissza. Erre utalt Mussolini, aki 1935. október 3-án kihallgatáson fogadta a római magyar katonai attasét. Szabó László alezredes szerint Mussolininek meglehetősen kiforrott elképzelései voltak az Anglia elleni tengeri háborúval kapcsolatban. Ezek alapján az olaszok célja egy Szicília és Tripoli közötti, aknákkal és tengeralattjárókkal védett hajózási útvonal fenntartása, amelyen keresztül az angol tengeri fölény ellenére eljuthatott az utánpótlás Líbiába. A Líbiában koncentrált szárazföldi csapatok, valamint a légierő hivatott elensúlyozni a brit haditengerészeti fölényt, ezért Mussolini nagy hangsúly fektetett az észak-afrikai gyarmat helyőrségének megerősítésére. Későbbiekben a nagy publicitás mellett zajló líbiai csapatszállítások nyugtalansággal töltötték el a brit hadvezetőséget, mivel a szomszédos Egyiptomban lévő brit erők létszámban messze elmaradtak az olasz afrikai hadseregtől. Mussolini sokat várt a kis tonnatartalmú, könnyű hadihajóktól és az anyaországból operáló légierőtől. Máltát ugyan tenger felől bevehetetlennek tartotta, de a fölényben lévő olasz repülőgépeknek köszönhetően az angolok nem védhették meg a szigeten állomásozó flottát. Az angol beavatkozás esetén követett olasz háborús stratégia védelemre rendezkedett be Etiópiában, míg Líbiából és Eritreából kiindulva kétoldali támadással igyekeztek megtámadni Egyiptomot és Szudánt. Tehát a fő szerep a határozott túlerőben lévő szárazföldi csapatoknak és a légierőnek jutott, míg az olasz flotta fő feladata az Afrikában harcoló hadsereg ellátása lett.³³

Az olasz sajtó hihetetlen önbizalommal szemlélte a válság eseményeit és nagyon derülátóan nyilvánult meg egy esetleges angol–olasz konfrontációval kapcsolatban. Klaszikus példát nyújt erre a római követség sajtóelőadójának, Huszka Istvánnak az elemzése. Huszka szerint a *Corriere della Sera* egyik cikke így vélekedett az angol–olasz konfliktusról: „Hiába küldték az angol hajóhadat a Földközi-tengerre, Olaszország rendületlenül megy tovább a maga útján, és meg fogja mutatni, hogy semmiféle ostromzárral nem lehet arra kényszeríteni, hogy megalázó szerződésbe beleljenjen.”³⁴ Az általános angolellenesség meghatározta a korszak olasz sajtótermékeit, az erősen cenzúrázott, mindenben Mussolini külpolitikai vonalvezetését dicsőítő újságok nem tájékoztatták hi-

³³ MOL K 64. KÜM 63. csomó, res. pol. 1935-23-677. „Mussolini Önnagyméltóságánál kihallgatás.” Róma, 1935. október 11. Szabó László vezérkari alezredes, római katonai attasé titkos jelentése.

³⁴ MOL K 66. KÜM 275. csomó, 1936-1/5-48. „Sajtójelentés.” Róma, 1936. március 2. Huszka István sajtóelőadó jelentése az 1936 februárjában megjelent olasz napilapokról.

telesen az olvasókat. Az olasz hatalmi lehetőségeket felnagyítva, a földközi-tengeri erőviszonyokat torzítva közlő nyomtatott termékek nagy hatással voltak az itáliai sajtót élénken figyelő magyar vezetésre és a hazai szakírókra is.

Kevéssé optimistán ítélte meg az olasz lehetőségeket Roatta tábornok, az olasz hírszerző iroda főnöke. Bár ő is úgy látta, hogy az angol flotta támadó fellépése vagy a Szezi-csatorna lezárása esetén Itáliának nem maradhat más választása, mint teljes erővel megtámadni két irányból Egyiptomot, de érzékelt az erőviszonyok egyenlőtlenségét is. Az olaszok számoltak azzal, hogy nem csak az angol katonai-gazdasági fölény fog idővel kiteljesedni, hanem London diplomáciai téren is bekeríti Olaszországot. Az olasz vezérkarban nem tartották elképzelhetetlennek, hogy háború esetén Spanyolország az angol flotta rendelkezésére bocsátja a Baleári-szigeteket, míg Görögország saját támaszpontjainak felajánlásával szintén a britek segítségére fog sietni. Roatta tábornok Henney Gusztáv vezérkari ezredessel folytatott beszélgetésében őszintén beismerte, hogy ugyan pillanatnyilag Olaszország viszonylag erős pozíciókkal rendelkezik a Földközi-tengeren, azonban hosszú távon az esélyek a nagyobb erőttartalékokkal rendelkező angoloknak kedveznek. Jelentésében Henney kiemelte: „Igen fontosnak tartom az olasz tábornok azon helyzetelemzését, mely szerint egy hosszabb ideig tartó angol–olasz háborúban az angol győzelmet valószínűnek tartja. Meglátása szerint jelenleg Olaszország uralja a Földközi-tengeren a helyzetet, mivel a flották körülbelül egyforma erősek, légi fölényük meg van, és földrajzi helyzetük nagy előnyükre válik. Idővel azonban az angol légi erők lényegesen emelkedni fognak.”³⁵

Roatta sem mérte fel pontosan a tengeri erőviszonyokat, hiszen az átcsoportosítások révén a Royal Navy már 1935 októberére határozott fölénybe került a beltengeren. Nagy-Britannia azonban nem akart háborút, erről egy nappal az abesszíniai harcok megkezdése után adott tájékoztatást Király-Lukács londoni ideiglenes ügyvivő: „M megbízható forrásból értesülök, hogy a tegnapi angol minisztertanács a katonai szankciók ellen foglalt állást. Elhatározta továbbá tekintélyes, állítólag 40 000 főnyi csapatok Indiából Egyiptomba való szállítását, Haifa és a Szezi csatorna vidékének megerősítését stb. A kabinet-minisztertől tegnap este hallottam, hogy az angol kormány a viszályt mindenképpen lokalizálni kívánja.”³⁶

A londoni ideiglenes ügyvivő október 7-én elküldött elemzése kissé árnyaltabban írta le a válság elmélyülése óta bekövetkezett katonai-politikai változásokat. A háború kitörését megelőző másfél hónapban a brit kormányzat a flotta gyors megerősítését kívánta a Földközi-tengeren, miközben a tengernagyok nem szívesen ürtették ki a hazai és tengerentúli állomáshelyeket. Az Admirális első lordja az 1935. augusztus 22-én tartott angol minisztertanácsi ülésen aggodalmának adott hangot az Olaszországgal szemben tervezett katonai szankciókkal kapcsolatban. A tengerészeti minisztérium vezetője szerint négy hétre telhetett, mire a távoli állomáshelyekről átcsoportosítják a hadihajókat, és lebonyolítják a szükséges flottamozdulatokat. Utólag alaptalannak bizonyult az aggoda-

³⁵ MOL K 64. KÜM 63. csomó, res. pol. 1935-23-702. „Római tárgyalások.” Budapest, 1935. október 30. Henney Gusztáv vezérkari ezredes jelentése az olasz vezérkar nyilvántartó osztályának vezetőjével folytatott beszélgetésről.

³⁶ MOL K 74. KÜM 4. csomó, 1935-5938. 83. számú számjeltávirat. London, 1935. október 3. Király-Lukács távirata.

lom, miszerint az átcsoportosítás nem valósul meg időben, és az olaszok akkor kezdenek háborút Afrikában, amikor Anglia tengeri ereje még nem vonult fel a térségben. Október elejére azonban sikerült megerősíteni a földközi-tengeri angol egységeket, így jelentősen megváltoztak az erőviszonyok a Mediterráneumban. „Megbízható információk szerint a földközi-tengeri flottát a home fleet és a keleti tengeri flotta terhére lényegesen megerősítették, úgy, hogy jelenleg 480 000 tonnatartalmú angol hajóhad áll a Földközi-tengeren a 250 000 tonnás olasz flottával szemben.”³⁷

A „home fleet” (honi flotta) kitétel a Royal Navy hazai vizeken állomásoztatott legerősebb hajóhadára utalt, míg a „keleti-tenger flottán” nyilvánvalóan a harmadik legerősebb brit flottát, vagyis a kínai hajórajt kell érteni. Az idézett híradás helytelenül utalt a Földközi-tengeren szeptember folyamán kialakult arányokra, az olasz flottáról közölt számszerű adatok távol álltak a valóságtól. Ebben az időben Itália haditengerészete mintegy 385 000 tonna vízkiszorítással bírt, míg a teljes brit flotta 1 161 000 tonnát tett ki.³⁸ Király adatai annyiban helytállóak, hogy a Földközi-tengeren összpontosított angol hajók tonnatartalmát nagyjából pontosan adta meg. Az első látásra nem túl nagy brit tengeri fölény a gyakorlatban tekintélyesebb volt, mert az olasz flotta jelentős része javításon vagy modernizáción esett át, míg a brit egységek kivétel nélkül azonnal bevetethők, ráadásul korszerűek voltak. A brit szakértők szerint azonban a kétségtelen tengeri fölény ellenére a rendelkezésre álló erők nem lennének elégségesek egy Olaszország elleni háború sikeres megvívására. A tengerészet vezetői óvták a kormányt egy bizonytalan kimenetelű akciótól. Király-Lukács tehát megerősítette a külügyminisztériumhoz korábban érkezett információkat a brit katonai készületlenséggel kapcsolatban.

A három brit haderőnem képviselői a válság eseményeit igyekeztek kihasználni a kétségtelenül leromlott állapotú fegyveres erők fejlesztésének propagálására. Az olasz–etióp konfliktus nyomán kialakult földközi-tengeri feszültség egyedülálló alkalmat teremtett a haderő-fejlesztési javaslatok parlamenti megszavaztatásához, mivel sem a közvélemény, sem a korábban határozottan pacifista Munkáspárt nem ellenezte tovább a védelmi kiadások növelését. A jelentés legfontosabb mondanivalója, hogy az abesszíniai eseményeknek köszönhetően végre elhárultak a brit újrafegyverkezést gátló politikai akadályok.

A londoni magyar követség számjeltáviratai hasonlóan sötét színben látták Itália esélyeit egy földközi-tengeri-háborúban. A angliai ideiglenes magyar ügyvivő találkozott Drummond római angol követtel, aki éppen szabadságát töltötte a szigetországban. A nagykövet megerősítette az egész brit katonai és diplomáciai vezetés számára nyilvánvaló tény, miszerint egy olasz–angol háború csakis Róma megalázó vereségével érhetet véget. Drummond megfogalmazásával: „Mussolininek a mai súlyos szituációban tudnia kell, hogy Egyptom vagy az angol flotta megtámadása egyértelmű az öngyilkossággal.”³⁹

Az olasz–etióp viszály közelebb hozta egymáshoz a két nagy nyugati demokráciát, Angliát és Franciaországot. A válságban képviselt francia magatartásról a londoni francia követen keresztül jutott információkhoz a magyar külügyminisztérium. Király-

³⁷ MOL K 63. KÜM 6. csomó, 1935-2/5-123. „Az angol flotta és hadsereg fejlesztése.” London, 1935. október 5. Király-Lukács György ideiglenes ügyvivő jelentése.

³⁸ *Hardy Kálmán: A Földközi-tenger időszzerű kérdései. Magyar Szemle, 1935. XXV. kötet, december.*

³⁹ MOL K 74. KÜM 5. csomó, 1936-5056. 5. számú számjeltávirat. London, 1936. január 20. Király-Lukács ideiglenes londoni ügyvivő távirata.

Lukács 1935. október 19-én elküldött számjeltávirata szerint Franciaország közvetíteni kívánt Anglia és Olaszország között. „Itteni francia nagykövettől eredő információm szerint Laval mediációs törekvéseiben első étape-ként a földközi-tengeri feszültség enyhítését tűzte ki célul. Miután tudja, hogy az angol kormány időközben a majdnem 600 000 tonnára megnövesztett hajó-koncentrációt csak akkor hajlandó apasztani, ha Mussolini előzőleg visszavonja a lybiai csapatokat.”⁴⁰

Miután a brit kormány ismétlenül érdeklődött Párizsnál, hogy olasz támadás esetén segítséget nyújt-e a szigetországnak, a franciák megnyugtatták Londont, hogy ilyen esetben aktívan támogatni fogják az agresszor elleni küzdelmet. A francia külpolitika egyértelműen a válság minél előbbi felszámolását óhajtotta, hiszen a Németországgal konfrontálódó Párizs nem akart bonyodalmakat a délkeleti határai mentén és a Mediterráneumban.

A francia magatartás érthetően foglalkoztatta Olaszországot. Villani Frigyes római követ 1935 decemberében személyesen tárgyalt e kérdésről Mussolinivel, majd titkos számjeltáviratában közölte Budapesttel az olasz diktátor álláspontját a francia beavatkozás lehetőségével kapcsolatban: „Nem hiszi már Mussolini, hogy a franciák konfliktus esetén fegyveresen támogatnák az angolokat, azonban flotta-bázisok átengedésével is döntő befolyást gyakorolhatnak a tengeri háború kimenetelére.”⁴¹

Az angolok aktív francia segítség nélkül is viszonylag könnyen fölénybe kerülhettek Itáliával szemben, a tengerészeti erőviszonyok egyértelműen a szigetországnak kedveztek. Növelte a britek lehetőségeit, hogy a párizsi kormány Olaszország támadása esetén hajlandónak mutatkozott saját földközi-tengeri flottáját, flottabázisait (Toulont és Bizertát) és légierjét Nagy-Britannia rendelkezésére bocsátani.⁴² A franciák tehát nem zárkóztak el a flotta-együttműködéstől, Rakovszky György párizsi katonai attasé szerint a két állam között zavartalan és kölcsönös volt a bizalom.⁴³ Laval 1935. október 19-én javaslatot tett két angol csatahajó visszahívására a Mediterráneumból, helyüket francia hadihajókkal kívánta pótolni. Ezáltal csökkenhetett az angol–olasz feszültség, ráadásul a Földközi-tengeren állomásozó haderők egyoldalú brit jellege helyett egy nemzetközi, népszövetségi flottademonstráció gyakorolhatott nyomást Olaszországra. Kimondatlanul ugyan, de bizonyára szerepet játszott e javaslat felvetésében a korlátlan földközi-tengeri angol fölénytől való francia félelem is. Mindenesetre Párizsban nem bánták Mussolini meggyengülését, hiszen az afrikai háború által Franciaország egyik potenciális ellenfele jó időre eltűnhetett a németcentrikus francia stratégiai tervezés látóköréből.

Az angol politikai és katonai vezetés érzékelte, hogy a földközi-tengeri feszültség károsan hat Britannia globális stratégiai helyzetére. Elsődlegesen az Admiraltást aggasztotta a flotta hosszas lekötöttsége a beltengeren, miközben a birodalom többi ré-

---

⁴⁰ MOL K 74. KÜM 4. csomó, 1935-5991. 91. számú számjeltávirat. London, 1935. október 19. Királdy-Lukács távirata.

⁴¹ MOL K 74. KÜM 4. csomó, 1935-6115. 20. számú számjeltávirat. Róma, 1935. december 6. Villani Frigyes titkos számjeltávirata.

⁴² MOL K 63. KÜM 214. csomó, 1936-23/41-3334. „Napi jelentés.” Genf, 1935. november 2. Velics László népszövetségi és svájci követ jelentése.

⁴³ MOL K 63. KÜM 213. csomó, 1936-23/41-292. „Külpolitikai helyzetjelentés.” Párizs, 1935. október 24. Rakovszky György őrnagy, párizsi katonai attasé jelentése.

sze, elsősorban a Távol-Kelet védtelenül állt szemben egy agresszióval. A tengerészet vezetői támogatták a válság mielőbbi elsimítását célzó brit diplomáciai manővereket, így a Hoare–Laval békejavaslatot. Az Etiópia felosztását jelentő megállapodás jelezte, hogy Nagy-Britannia mindenáron meg akart szabadulni az egyre kényelmetlenebbé váló afrikai válsággóctól. A Hoare–Laval tervezet óriási felháborodást keltett a brit közvéleményben, de még a kormánytagok körében is.⁴⁴ Az elemi erejű elutasítás végül lehetlenné tette az utolsó diplomáciai kísérletet az afrikai konfliktus békés megoldására, holott Mussolini és a fasiszta nagytanács elvben nem zárta ki a béketerv elfogadását.⁴⁵

1936 februárjában a franciák még bíztak Róma megbékítésében. A londoni magyar követség azt jelentette, hogy Párizs bizonyos kártalanítással kívánta Mussolinint megbékíteni, és ilyen módon egy angol–francia–olasz földközi-tengeri biztonsági paktumot létrehozni, amelyhez később a többi part menti állam is csatlakozhatott volna. A „kártalanítás” pontosan nem részletezett ötlete Flandin külügyminisztertől származott, aki Edennel tartott megbeszélést az Olaszországgal szemben követett politikáról. Királdy-Lukács Flandintól személyesen értesült e megbeszélésről és arról, hogy Eden a tervet érdeklődéssel fogadta és egyáltalán nem ellenezte.⁴⁶

Az angol hajlandóságot az engedékeny politika követésére elsődlegesen a Brit Birodalom nehéz védelmi helyzete magyarázza. 1935 decemberében a londoni követség remek helyzetelemzést nyújtott az etióp válság nyomán kialakult angol stratégiai problémákról. „Csak természetes, hogy az angol kormány mindenképpen liquidálni kívánja ezt a viszályt, amely a tervezett olajszankciók folytán felette veszedelmes mederbe terelődött. Angliára nézve nemcsak költséges, de egyenesen veszélyes, hogy flottájának nagy részét a Földközi Tengeren kénytelen tartani, mialatt a Távol Keleten súlyos, és angol érdekeket közelről érintő események zajlanak le. Mindinkább tért hódít továbbá az a felgőgés, hogy a fokozott szankciók által sarokba szorított Mussolini inkább neki fog rohanni a rendőri szerepet betöltő angoloknak, semmint beismerje térdre kényszerítését. Világos, hogy ebben az esetben a földközi tengeri angol flotta-bázisok, Egyiptom, valamint maga a flotta kínálkozó célpontot szolgáltatnának az igen fejlett olasz aviatika támadásának.”⁴⁷

Az említett idézet kitűnő példa arra, hogy a korabeli angol közvélemény, de a szakértők is mennyire túlbecsülték Olaszország erejét, mindenekelőtt a légierőt. Elsősorban az olasz légi fenyegetéstől való félelem motiválta az afrikai háború kitörését követően a flotta levantei átcsoportosítását, valamint a fokozott brit katonai előkészületeket a Közel-Keleten.

Az olasz–angol feszültség során több angol kísérlet is történt a konfrontáció elkerülésére a két hatalom kölcsönös haderőcsökkentésével. Az angolok hajlandónak mutatkoztak néhány hadihajó kivonására a Földközi-tengerről, amennyiben viszonzásul az olaszok csökkentik a Líbiában felvonultatott szárazföldi egységeik számát. A római magyar

⁴⁴ A Hoare–Laval béketervezet angliai fogadtatásáról: MOL K 74. KÜM 4. csomó, 1935-6137. 105. számú számjeltávirat. London, 1935. december 13. Királdy-Lukács távirata.

⁴⁵ *Sbacchi, Alberto*: Ethiopia Under Mussolini. Fascism and the Colonial Experience. Bath-Avon, 1985. 17–24. o.; *De Felice, Renzo*: Mussolini il Duce. I. Gli anni del consenso, 1929–1936. Torino, 1974. 717–723. o.

⁴⁶ MOL K 74. KÜM 5. csomó, 1936-5097. 7. számú számjeltávirat. London, 1936. február 4. Királdy-Lukács távirata.

⁴⁷ MOL K 63. KÜM 7. csomó, 1935-2/27-153. „A Hoare–Laval-féle békejavaslat hatása az angol közvéleményre.” London, 1935. december 15. Királdy-Lukács György ideiglenes ügyvivő jelentése.

követ szerint ez a megoldás elfogadhatatlan volt az olaszok számára, mivel a tengeri egységeket egy újabb válság esetén viszonylag gyorsan lehetett visszaküldeni a Mediterráneumba, míg a csapatok visszazállítása Afrikába sokkal több időt igényelt. Az elutasítás mellett szólt, hogy a brit tengeri fölény miatt háborús konfliktus esetén gyakorlatilag lehetetlenné válhatott a líbiai hadsereg ismételt feltöltése. Mussolini 1935 novemberi értékelése szerint a háború hosszú távon Nagy-Britannia számára kétségtelenül előnyösebb, ennek ellenére: „az olasz aviatika és a tengeralattjárók felvehetik a versenyt az angolokkal és ezek flottájának oly nagy részét semmisíthetik meg, hogy az évek hosszú során át alárendelt helyzetben volna a többi nagyhatalom hajóhadával szemben.”⁴⁸

A várható veszteségek valóban meghatározó szerepet játszottak abban, hogy a britek végül nem mertek fegyveresen beavatkozni. London látszólagos óvatossága és tanácsatlansága azzal magyarázható, hogy a Földközi-tengeren elszenvedett veszteségek megnehezíthették a világ többi részén a németekkel és a japánokkal szembeni tengeri pozíciók fenntartását. Az olasz diktátor helyesen látta, hogy Nagy-Britannia globális tengeri hatalma számára egyenesen káros volt a mediterráneumi lekötöttség. Mussolini nyilvánvalóan megérezte, hogy Anglia éppen ezért nem kíván fegyveres konfliktust Olaszországgal, ezért nem zárta le a Szezi-csatornát, és ezért kívánt tárgyalni a beltengeren felvonultatott haderők mielőbbi kölcsönös csökkentéséről.

A londoni katonai attasé 1936 februárjában elkészített egy összefoglalót, amely elemzte az Anglia számára egyre kínosabb válság hatásait. Álgya Pap Zoltán úgy vélte, hogy Nagy-Britannia még mindig fél attól a lehetőségtől, hogy egy Olaszországgal vívott háború esetén magára marad. Azért tárgyalt London Franciaországgal és a balkáni államokkal, hogy a földközi-tengeri brit flotta lekötöttsége minél előbb megszűnjön. Az említett országok aktív katonai együttműködése Olaszországgal szemben lehetővé tette az angol hajóhad távol-keleti kiküldését, ahol Japánnal szemben a brit birtokok egyre inkább veszélyeztetve voltak. Franciaországgal és a balkáni országokkal a kikötők igénybevétele, javítási lehetőségek, üzemanyag-felvétel és flotta-együttműködés terén zajló tárgyalások mind azt a célt szolgálták, hogy a brit flotta „a London által magaválasztott földközi-tengeri egérfogóból mielőbb szabadulhasson.” Az angolok végső célja tengerészeti és katonailag úgy beszervezni a Balkán-paktum tagjait, hogy a flotta zöme a távol-keleti érdekeltségek védelmére a Mediterráneumból mielőbb kivonható legyen.⁴⁹

A jelentés részletesen foglalkozott az olaszellenes olajszankciók kérdésével. A hatásos olajzárlat kivitelezése csak abban az esetben volt elképzelhető, ha a Népszövetségen kívül álló hatalmak, közöttük is elsősorban az Egyesült Államok csatlakoznak a szankciókhoz. Bár az amerikai közvélemény elítélte Mussolini afrikai háborúját, ennek ellenére az amerikai magáncégek élénken folytatták az olajszállítást Olaszországba. Ha meg is szavazzák a szankciókat, Itália még mindig hozzájuthatott bizonyos olajkészletekhez Németországon, Ausztrián és Magyarországon át. Az attasé helyzetelemzése szerint az „olajfegyver” bevetése sem tántoríthatta el Mussolinit az etiópiai háború sikeres befejezésétől.⁵⁰

⁴⁸ MOL K 64. KÜM 63. csomó, res. pol, 1935-23-771. „A római követ beszélgetése Mussolinival az olasz-abesszin háború várható fejleményeiről.” Róma, 1935. november 22. Villani Frigyes római követ titkos jelentése.

⁴⁹ MOL K 63. KÜM 215. csomó, 1936-23/41-656. „Összefoglaló helyzetkép az angol tevékenységről az olasz-abesszin viszályal kapcsolatban 1936 február elején.” London, 1936. február 10. Álgya Pap Zoltán attasé titkos jelentése.

⁵⁰ Uo.

Az olaszellenes szankciókkal kapcsolatos magyar magatartást egyébként nagyon rosszul fogadták Angliában. Széchenyi László gróf, mint leköszönő londoni magyar követ, 1935 decemberében búcsúfogadást adott, ahol megjelent Eden, Vansittart és Sargent a brit külügy három prominens vezetője. A brit politikusok kifejtették, hogy nagyon meglepte őket és az angol kormányt a magyar állásfoglalás, mert ők csak Ausztriának és Albániának, mint az olaszoktól teljesen függő országoknak távolmaradására számítottak. Kijelentették, hogy még Albánia sem emelt szót Olaszország elítélése ellen, bár a szankciókban nem vett részt. Hasonló magatartást vártak Magyarországtól is, az ilyen jellegű hozzáállás a szankciók kérdéséhez Londonban nagyobb megértésre talált volna.⁵¹

A katonai szankciók ugyan nem kerültek bevezetésre, de a Szezei-csatorna esetleges lezárása Damoklesz kardjaként lebegett Mussolini etiópiai vállalkozása felett. Az angolok is érzékelték, hogy a konfliktus fenyegetheti az Indiába vezető útvonal biztonságát, ezért a Szezei-csatorna és Egyiptom védelme a brit védelmi politika homlokterébe került.⁵² A római magyar nagykövetség az egyiptomi követen keresztül informálódott Anglia levantei háborús készülődéséről. Az angolok elsődlegesen a földközi-tengeri flotta új bázisát, a Máltát ideiglenesen helyettesítő Alexandriát, illetve a kikötőváros szárazföld felőli védelmében létfontosságú líbiai határt erősítették meg. Alexandria meghatározó szerepet játszott Egyiptom kikötői között, 1936-ban ez a kikötő adta (nem számítva a Szezei-csatorna kikötőinek tranzitforgalmát) az ország hajóforgalmának 88%-át.⁵³ Az egész keleti Mediterráneumban egyedül ez a kikötőváros volt képes befogadni a jelentősen megnövelt brit földközi-tengeri flottát.

Az új támaszpont biztonságáért azonban áldozatokra kényszerült a brit kormány. A római egyiptomi követ 1935 novemberéből származó jelentése szerint Kairó támogatásáért cserében a Whitehall el kívánta ismerni az arab nacionalisták követeléseit. London Egyiptom népszövetségi felvételével, teljes szuverenitásának elismerésével, valamint a szudáni kondomínium tényleges megvalósításával honorálta volna a Nílus-parti ország szövetségét a terjeszkedő Olaszországgal szemben.⁵⁴ Nagy-Britannia ígéretei és kilátásba helyezett engedményei egyértelműen arra utaltak, hogy az angolok az olaszokkal történő végső szakításig is hajlandók voltak elmenni. Mint utólag kiderült, háborúra nem került sor a két hatalom között, mindenesetre egy ilyen konfliktusban a korábbi időszakhoz képest sokkal biztosabban támaszkodhatott Anglia az egyiptomiakra.⁵⁵

A válság során Egyiptomban uralkodó közhangulatról és állapotokról a kairói követség és az alexandriai főkonzulátus nyújtotta a legalaposabb tájékoztatást. 1935 augusztu-

⁵¹ MOL K 74. KÜM 4. csomó, 1935-6117. 102. számú számjeltávirat. London, 1937. december 7. Széchenyi László távirata.

⁵² Angliának a stratégiai tényezőkön kívül komoly gazdasági érdekeltségei is voltak Egyiptomban. Az 1936-os egyiptomi import 24%-a származott a szigetországból, az exportnak pedig 38%-a irányult Nagy-Britanniába. MOL K 108. KÜM 51. csomó, 1937-1/8-277. „Összefoglaló jelentés Egyiptom gazdasági és pénzügyi helyzetéről az 1936. évben.” Kairó, 1937. április 30. Reichmann György követségi irodai igazgató részletes összefoglalója.

⁵³ MOL K 108. KÜM 51. csomó, 1937-1/8-277. „Összefoglaló jelentés Egyiptom gazdasági és pénzügyi helyzetéről az 1936. évben.” Kairó, 1937. április 30. Reichmann György követségi irodai igazgató jelentése.

⁵⁴ E kívánságok jelentős része később valóban teljesült, például Egyiptom a Népszövetség tagja lett, és megszüntették az országban élő külföldiek jogi mentességét.

⁵⁵ MOL K 63. KÜM 7. csomó, 1935-2/27-166. „Az egyiptomi követ az angol háborús előkészületekről.” Róma, 1935. november 2. Villani Frigyes követ szigorúan bizalmas jelentése.

sában több jelentés is megemlítette, hogy a helyi egyiptomi közvélemény egyre inkább olaszellenessé vált. Miközben Anglia növelte az országban állomásozó csapatainak és repülőgépeinek számát, Olaszország fokozta a katonaság és hadianyag átszállítását a Szezi-csatornán át Eritreába és Szomáliföldre. Ezzel kapcsolatban már augusztus folyamán felmerült a csatorna angol lezárásának lehetősége, de a kairói követség vezetője nem tudta megerősíteni a híresztelés valóság tartalmát.⁵⁶

Az alexandriai főkonzulátus 1935. augusztus 27-én azt jelentette, hogy a kikötőváros szabad kikötőjében megtiltották új áruk beraktározását, hogy a raketeret az angol katonai hatóság használhassa hadianyag és fegyverzet tárolásának céljából.⁵⁷ Páthy László szeptemberi jelentése szerint augusztus vége óta az angol katonai készülődés felgyorsult Egyiptomban.⁵⁸ Szeptember végén Alexandrián kívül már Port Szaidban és Szuezbán is állomásozott egy nagyobb brit hajóraj, emellett Haifába és Ádenbe is több egységet küldött az Admirális. Az angol flotta négy bevethető repülőgép-hordozója közül három a Nílus deltája előtti vizeken cirkált. Az Alexandria melletti Abu Kir repülőterén állítólag 1000 repülőgép állomásozott, természetesen ez az eltúlzott számadat nem felelt meg a valóságnak, hiszen az egész közel-keleti térségben alig 200 repülőgéppel rendelkeztek az angolok.

A Szezi-csatorna esetleges lezárásának kérdése nagyon foglalkoztatta az egyiptomiakat. Abdel Hamil Badaui pasa, az állam jogügyi osztályának elnöke azt állította, hogy a vízi út a fennálló megállapodások szerint jogi alapon nem zárható le. Voltak olyan érdekesnek tűnő brit elképzelések, miszerint a Csatorna Társaság segítségével a hadianyag- és csapatszállításra érvényes átkelési illetékeket úgy megemelték volna, hogy a vízi út használata gyakorlatilag megfizethetetlen legyen Olaszország számára. Az angolok szempontjából ez az intézkedés kevésbé lehetett hátrányos, mivel a britek szárazföldi úton is képesek voltak hadianyagot szállítani a Földközi-tenger partjáról Szuezebe. Az illetékek felemelésének a terve azonban nem valósulhatott meg, hiszen ez a csatornán áthaladó angol hadihajókat is sújtotta volna. A brit flotta túl gyakran használta a Szezi-csatornát, az Admirális pedig stratégiai terveiben erősen számolt a csatornával, így a megnövekedett áthaladási költségek természetesen Londont is súlyosan érinthették. Másrészről kizárólag az illetékelés miatt Mussolini nem állíthatta le az afrikai hadjáratot, mivel egy ilyen lépés megkérdőjelezhette Itália nagyhatalmi helyzetének további fenntarthatóságát. Ilyen körülmények között érthető, hogy a hadianyagot szállító hajók áthaladási díjának növelése viszonylag gyorsan lekerült a napirendről.

Miután a brit flotta zöme Alexandriában horgonyzott le, a kikötőváros hatékonyabb védelmére az angolok légvédelmi tüzérséget szándékoztak telepíteni. A magyar főkonzul szerint az Admirális egyértelműen a nagy egyiptomi kikötőt szemelte ki a flotta fő mediterráneumi támaszpontjául: „Már most befejezett tény, hogy Alexandria a legfontosabb Földközi-tengeri bázissá fog kiépülni, és Máltát fogja helyettesíteni.”⁵⁹

⁵⁶ MOL K 108. KÜM 50. csomó, 1933-1935-I/8-9. „Politikai helyzetjelentés.” Kairó, 1935. augusztus 19. Förstner Pál ügyvivő jelentése.

⁵⁷ MOL K 108. KÜM 50. csomó, 1933-1935-I/8-124. „Politikai helyzet.” Alexandria, 1935. augusztus 27. Páthy László főkonzul jelentése.

⁵⁸ MOL K 108. KÜM 50. csomó, 1933-1935-I/8-149. „Politikai helyzetjelentés.” Alexandria, 1935. szeptember 21. Páthy jelentése.

⁵⁹ MOL K 63. KÜM 50. csomó, 1933-1935-I/8-68. Páthy László távirata a kairói ügyvivőnek. 1935. október 29.

Egy későbbi, 1935. november 9-én keltezett helyzetelemzés alapján az országban uralkodó közhangulat még inkább angolpártivá vált. Mussolini etiópiai agressziójának hatására a korábbi szembenállást egy határozott angol–egyiptomi együttműködés váltotta fel. Ezt a kooperációt minden alkalommal kihangsúlyozták, például Alexandriában a brit főbiztos és az egyiptomi miniszterelnök előtt tartott közös csapatfelvonulással. Az egyiptomi trónörökös (a későbbi Faruk király) alig három nappal a háború kitoréása után Nagy-Britanniába utazott tanulmányainak folytatása céljából, és az utat természetesen angol hajón tette meg. A helyi közvélemény a britek sikerében reménykedve komoly összeütközést várt Olaszország és Anglia között.

A válság során Nagy-Britannia teljesen saját hatalmi érdekeinek megfelelően használta ki Egyiptomot. Az egyiptomi államvasutak utasítást kaptak Mersa Matruhig egy vasútvonal kiépítésére, így a Líbia felőli olasz támadással szemben könnyebbé válhatott a brit erők felvonultatása. Az ország belsejéből Alexandriába irányított vasúti szállítmányok csak jelentős késéssel érkeztek meg, mert a szerelvények a brit katonaság és a hadianyag szállításával voltak elfoglalva. A legnagyobb katonai készülődést a földközi-tengeri flotta új főhadiszállásán figyelte meg a kairói ideiglenes ügyvivő: „Az angolok óriási mértékben folytatják katonai előkészületeiket egyiptomi területen. Az Alexandriában állomásozó 64 hadihajótól eltekintve állandóan érkeznek az angol hajók nagy mennyiségű hadianyaggal, és egymást követik a katonasággal megrakott hajók is. A hajók kirakodása rendszerint éjjel történik, úgy, hogy az Egyiptomban állomásozó katonaság létszámát nem lehet felbecsülni.”⁶⁰

A magyar vezérkar 1935. november 27-én kérdőívet küldött a kairói követség vezetőjéhez, amelyben tájékoztatást kért az Egyiptomban állomásozó brit haderő nagyságáról. Förstner Pál ügyvivő egy hónappal később keltezett válaszában 40-80 darabra becsülte az egyiptomi vizeken tartózkodó angol hadihajók számát. E tekintélyes armadán mintegy 35 000 tengerész szolgált. A jelentés eltúlozta a személyi állomány nagyságát, hiszen állandó jelleggel csak mintegy 15 000 tengerész tartózkodott az Alexandriában állomásozó hajókon. Hasonló pontatlansággal becsülte meg az országba telepített légierő nagyságát, a megadott 2000 angol repülőgép több mint tízszeresen túlértékelt a valóságos adatot. Förstner a magyar vezérkart leginkább érdeklő szárazföldi erők nagyságáról egyáltalán nem tudott érdemi információval szolgálni.⁶¹

Ismételten téves információkat küldött Budapestre a kairói követség 1936 januárjában. Förstner ideiglenes ügyvivő számjeltáviratában beszámolt a bizalmasan megindult angol–egyiptomi tárgyalásokról, ugyanakkor erősen túlbecsülve, több mint 50 000 főre tette az Egyiptom földjén állomásozó brit erők létszámát.⁶² A valóságban Nagy-Britannia kevesebb mint 30 000 katonát küldött a veszélyeztetett országba.

Nagy-Britannia az esetleges Olaszország elleni háborúra készülve, Egyiptom mellett igyekezett a Balkán partvidékén is megfelelő flottabázisokhoz jutni. A félsziget komoly

⁶⁰ MOL K 63. KÜM 7. csomó, 1935-2/27-17. „Politikai helyzet Egyiptomban.” Kairó, 1935. november 9. Förstner miniszteri segédtitkár, ideiglenes ügyvivő jelentése.

⁶¹ MOL K 108. KÜM 50. csomó, 1933-1935-1/8-23. „Fogalmazvány.” Kairó, 1935. december 28. Förstner Pál válasza a Honvéd Vezérkar november 27-i kérdéseire.

⁶² MOL K 74. KÜM 4. csomó, 1936-5077. 1. számú számjeltávirat. Kairó, 1936. január 22. Förstner Pál ideiglenes ügyvivő számjeltávirata.

szerepet játszott a brit háborús tervezésben, mivel ellenőrzése révén könnyen el lehetett vágni Róma Fekete-tengerről érkező olajszállítmányait. Anglia az etiópiai háború kitörése után magas szintű katonai tárgyalásokat kezdeményezett a balkáni országokkal bizonyos stratégiai fontosságú területek átadásáról vagy használatáról. Görögország és Jugoszlávia esetében a magyar követi jelentések is megerősítették, hogy a szigetország fokozódó diplomáciai aktivitásba kezdett az említett államok bevonására. Sajtóértesülések alapján november elejére az angol–görög tárgyalások a flottabázisok átadásáról döntő stádiumba értek. Nagy-Britannia állítólag haladéktalanul hozzá akart látni az Athén által felajánlott kikötők és szigetek megerősítéséhez. E vonatkozásban Asztakosz, Argosztolion, Navarino, Pylosz és Mylosz átengedéséről szóltak a meg nem erősített hírforrások. Görögország a támaszpontokért és az együttműködésért cserébe gazdasági segítséget, valamint területi kárpótlást kért. Egyes források szerint szó esett arról, hogy Olaszország rovására fogják a görögöket kárpótolni. Az athéni magyar külképviselet vezetője nem mulasztotta el hangsúlyozni, hogy ezeket a híreszteléseket az angol nagykövet határozottan cáfolta.⁶³ Török Béla athéni követ szerint egy angol–olasz konfliktus esetén Görögország saját érdekeit követve be fog avatkozni a küzdelemben, de semmi esetre sem Olaszország oldalán.⁶⁴

Az Olaszországgal hagyományosan rossz viszonyban lévő Jugoszláviában is nagy visszhangot keltett Mussolini afrikai kalandja és a kibontakozó angol–olasz ellentét. Az ország különösen exponált helyzetben volt egy földközi-tengeri háború esetén. Viola gróf, a belgrádi olasz nagykövet közlése alapján Nagy-Britannia igyekezett a jugoszláv sajtót befolyásolni és olaszellenes irányba terelni. Anglia állítólag kísérletet tett egy flottatámaszpont megszerzésére a dalmát tengerparton, azonban a jugoszláv kormány nem engedett London kérésének.⁶⁵

Az említett görögországi és jugoszláviai híradásoknak volt bizonyos valóságalapjuk, mivel november folyamán történtek előzetes katonai konzultációk a balkáni államok és Nagy-Britannia között. E puhatolózó megbeszélések még nem vezettek konkrét eredményre, az érdemi vezérkari tárgyalásokra csak 1936 februárjában és márciusában került sor. A megváltozott nemzetközi helyzetben (Rajna-vidék német megszállása, etiópiai olasz győzelmek) azonban nem alakulhatott ki szorosabb katonai együttműködés a balkáni országokkal.

A válság elmélyülése során Egyiptom mellett Törökország vált a brit háborús tervek egyik kulcsországává. Az eurázsiai állam a tengerszorosok révén felbecsülhetetlen stratégiai értéket jelentett a mediterrán nagyhatalmak számára, ráadásul komoly szárazföldi hadsereggel és balkáni viszonylatban tekintélyesnek nevezhető flottával rendelkezett. Az Admiralitás elsőszámú feladatnak tekintette a török együttműködés biztosítását, mert így minimális erőfeszítéssel megbéníthatták Olaszország fekete-tengeri kereskedelmét.

---

⁶³ MOL, K 63. KÜM 6. csomó, 1935-2/20-76. „Angol flottabázisok a Földközi-tenger keleti medencéjében.” Athén, 1935. november 6. Török Béla követ jelentése.

⁶⁴ MOL K 63. KÜM 7. csomó, 1935-2/27-79. „Versengés a Földközi-tengeri szupremáciáért.” Athén, 1935. november 15. Török Béla követ jelentése.

⁶⁵ MOL K 63. KÜM 7. csomó, 1935-2/27-260. „A belgrádi olasz követ közlései az olasz abesszín-háborúról, az olasz–angol viszályról és a szankciókról.” Belgrád, 1935. november 8. Alth Valdemár rendkívüli követ és meghatalmazott miniszter szigorúan bizalmas jelentése.

Az ankarai magyar követségnek meglepően pontos információi voltak a török kormány törekvéseiről az 1935–1936-os mediterráneumi válság időszakában. Már 1935 őszén felvetődött, hogy amennyiben nyílt háborúra kerül sor Anglia és Olaszország között, Törökország kérni fogja a Dodekaneszosz-szigetcsoport olasz erődítéseinek mielőbbi megszüntetését. Az ankarai magyar nagykövet szerint Törökország a konfliktusból ki akart maradni, de amennyiben mégis rákényszerítik a részvételre, mindenképpen kihasználja a lehetőséget a tengerszorosok helyzetének számára előnyös rendezésére, illetve az említett szigetcsoport státusának megváltoztatására.⁶⁶

Nagy-Britannia 1935. december 8-án a Földközi-tengerrel határos országoknak egy jegyzéket küldött, amely nem provokált támadás esetén kölcsönös segítségnyújtási kötelezettségeket tartalmazott. Az egyértelműen olaszellenes lépés Máriássy Zoltán ankarai követ szerint 48 órán belül kedvező visszhangra talált Törökországban, Görögországban és Jugoszláviában. E balkáni országok teljes körű katonai, tengerészeti és légi segítséget ígértek a szigetországnak, amennyiben a népszövetségi szankciók miatt háború törne ki Olaszországgal. Franciaország halogató választ adott, arra hivatkozva, hogy a flotta mozgósítása és a közvélemény felkészítése hosszabb időt igényel. Máriássy találkozott Numan Menemenciogluval, a török külügyi vezértitkárral. Beszélgetésükből kiderült, hogy az Angliával történő tengerészeti együttműködés mindössze abból állt volna, hogy néhány hajójavító üzemet átadnak a briteknek. Numan nem tett említést flottatámaszpontokról vagy repülőterekről. Mussolini veresége esetén Ankara arra számított, hogy a Törökország biztonságát fenyegető dodekaneszoszi olasz flottabázist demilitarizálják, a szigetcsoport török megszállásáról azonban nem esett szó. Érdekes Numan véleménye az angol–francia viszonyról: „Anglia nehezen szánhatná el magát a földközi-tengeri háborúra Franciaország segítsége nélkül, mert bár győzelme nem lehet kétséges, földközi-tengeri flottájának egy részét fel kellene áldoznia. Ez viszont a konfliktuson kívül maradt Franciaországnak biztosítana a Földközi-tengeren oly fokú fölényt, amely Anglia érdekeinek semmiképpen sem felelne meg.”⁶⁷

Az idézett török vélemény a hagyományos angol–francia rivalizálás kiújulását feltételezte, azonban a két állam inkább az együttműködést választotta az európai diktatórikus hatalmak megfélemezésének céljából. Elsősorban a német veszély növekedése készítette egy táborba Angliát és Franciaországot, miközben mindkét állam értelmetlennek és feleslegesnek tartotta a hadiflotta tartós mediterráneumi lekötöttségét.

Numan a katonai szankciókhoz való csatlakozást illetően Ankara számára fenntartotta a szabad kezet, vagyis Olaszország elleni fegyveres akcióban nem kívántak részt venni.⁶⁸ Törökország az olaszellenes koalíció támogatásáért cserében, Athénhoz hasonlóan, előnyöket kívánt magának biztosítani. A török kormány elsősorban a Dardanellák remilitarizálását és a Dodekaneszosz-szigetcsoport megszerzését szerette volna elérni. Az olasz kézben lévő szigetcsoportra tehát mind a görögök, mind a törökök igény tartottak. A

⁶⁶ MOL K 74. KÜM 4. csomó, 1935-6156. 34. számú számjeltávirat. Ankara, 1935. november 23. Máriássy Zoltán ankarai magyar követ titkos számjeltávirata.

⁶⁷ MOL K 63. KÜM 213. csomó, 1936-23/41-130. „A földközi-tengeri országok támadás esetén való segítségnyújtásra vonatkozó angol kérdés. A török válasz.” Ankara, 1935. december 24. Máriássy követ jelentése.

⁶⁸ MOL K 74. KÜM 4. csomó, 1935-6153. 33. számú számjeltávirat. Ankara, 1935. december 23. Máriássy ankarai magyar követ titkos számjeltávirata.

mediterrán hajózási útvonalat északról veszélyeztető rodoszi repülőterek és a Léosz szigetén kiépített olasz tengeralattjáró-támaszpont kiiktatása nyilvánvalóan az angolok érdekében is állt. Londonnak mindenképpen előnyös lehetett, ha valamelyik gyenge, komoly katonai fenyegetést nem jelentő balkáni állam szerzi meg a szigeteket.

A Dardanellák és a Boszporusz kérdésében 1935-ben a török kormány élesen szemben állt Angliával, ezért csak fenntartásokkal kötelezte el magát a szigetország mellett. Az első világháború, valamint a későbbi események emléke még nem múlt el nyomtalanul. Kemal Atatürk tartott a kizárólagos angol mediterráneumi tengeri hegemoniától és féltette a tengerszorosokat (leginkább Isztambult) a brit földközi-tengeri flottától. Máriássy ankarai követ 1935 decemberében meghatározta a törökök által a válság hónapjai alatt követett politika lényegét: „Mint már több ízben is volt szerencsém jelenteni, ezúttal is legyen szabad hangsúlyoznom, hogy a török kormány nem tekinti kívánatosnak és érdekében állónak, hogy Olaszország egy esetleges földközi-tengeri konfliktus esetén másodrangú hatalommá süllyedjen és a földközi-tengeri hegemonia angol monopóliummá váljon. Ezt a lehetőséget azonban számításba veszi és igyekszik erre az esetre Anglia barátságát biztosítani.”⁶⁹

1936 tavaszán megindultak a közvetlen angol–török vezérkari tárgyalások. Az angol kormány katonai bizottságot küldött ki angol légibázisok telepítése céljából. Szmírnában (Izmir) február eleje óta a királyi légierő tisztjei tartózkodtak. A törökországi magyar katonai attasé személyesen találkozott kollégájával, Sampson brit őrnaggyal Isztambulban. Az őrnagy határozottan cáfolta azokat az állításokat, miszerint Izmirben egy angol katonai bizottság tengerészeti és légi bázis megszervezése ügyében tevékenykedett. Az angol tiszt úgy vélte, a török együttműködés legfeljebb néhány kikötőnek a brit flotta rendelkezésére bocsátásából állhat.⁷⁰

Az említett cáfolat ellenére nem meglepő, hogy az alig leplezett törökországi brit katonai aktivitás felháborodást keltett Olaszországban. Mussolini román és szovjet olajellátása, valamint a dodekaneszosi olasz gyarmat az angol–török együttműködés révén komoly veszélybe kerülhetett. Róma diplomáciai úton tiltakozott, mivel az Ankara által Angliának nyújtandó engedmények nem voltak összeegyeztethetők az 1928. május 30-án megkötött olasz–török barátsági és biztonsági szerződéssel.⁷¹

Törökország számára az olasz terjeszkedéssel szemben igen fontos volt az angol támogatás. Erre utalt az a tény, hogy amikor 1936 júliusában a szankciók megszüntetése után a balkáni országok és Franciaország sorra egyoldalúan felmondták a korábban bejelentett, Anglia irányában vállalt kölcsönös segítségnyújtási kötelezettségeiket, Ankara ezt csak azután volt hajlandó megtenni, hogy Eden az Alsóházban hivatalosan bejelentette a vállalt kötelezettségek brit részről történt megszűnését.⁷²

⁶⁹ MOL K 63. KÜM 8. csomó, 1936-2/36-131. „Törökország népszövetségi politikája”. Ankara, 1935. december 25. Máriássy követ jelentése.

⁷⁰ MOL K 63. KÜM 215. csomó, 1936-23/41-28. „Beszélgetésem az angol katonai attaséval.” Isztambul, 1936. február 25. Németh Imre alezredes, törökországi magyar katonai attasé jelentése.

⁷¹ MOL K 63. KÜM 8. csomó, 1936-2/36-42. „Török–angol katonai tárgyalások.” Ankara, 1936. április 11. Máriássy követ bizalmas jelentése.

⁷² MOL K 63. KÜM 213. csomó, 1936-23/41-95. „Az egyoldalú földközi-tengeri segélynyújtási kötelezettség megszűnése Anglia és Törökország között.” Ankara, 1936. július 31. Máriássy követ jelentése.

Nagy-Britannia nem csak a Földközi-tenger keleti medencéjét vonta be a háborús tervezésbe. Spanyolországnak, mint a nyugati medence kulcsországának szintén komoly szerepet szántak, de a spanyolok elzárkózása miatt kevés konkrét eredményt tudtak felmutatni. Az olasz követ információi alapján Wodianer Andor spanyolországi magyar ügyvivő közölte, hogy a madridi kormány London kérésére sem hajlandó részt venni a szankciókban, és nem bocsátja az angol flotta rendelkezésére sem a Baleári-szigeteket, sem más spanyol kikötőt.⁷³ Nagy-Britannia szándékában állt egy légikikötő kiépítése a Gibraltárral határos semleges zónában, azonban az engedélyezéssel kapcsolatban a spanyol kormány ismét negatív értelemben válaszolt.⁷⁴ Spanyolország az olasz-etióp háború hatására semmiféle háborús előkészületeket nem tett, és nem mutatott készséget a London által követett népszövetségi politika támogatásához. A spanyol közvélemény határozottan ellenezte a katonai beavatkozást Anglia oldalán, főleg Gibraltár megoldatlan kérdése miatt.⁷⁵

Anglia fokozódó spanyolországi aktivitására utalt a londoni követ 1936. április 24-én keltezett jelentése. Egy meg nem nevezett bizalmas hírforrás szerint a spanyol hatóságok a brit Admiralitás irányítása mellett modernizálták a Baleári-szigetek erődítményeit. Először Port Mahónt igyekeztek az angolok kimélyíteni, hogy be tudja fogadni a királyi haditengerészet legnagyobb hadihajóit, a HOOD és a RENOWN csatacirkálókát. Állítólag már 1935 folyamán angol ágyúkat szállítottak partra egy bizonyos Kane kapitány felügyelete alatt. Ezek az információk a követ szerint is távol álltak a valóságtól.⁷⁶ Az adott időszakban, vagyis 1936 tavaszán az említett két csatacirkáló valóban a spanyol partok előtt cirkált, de nem a szigeteknél, hanem Gibraltárnál. A Royal Navy nem kezdett el támaszpontot építeni a Baleárokon, bár az angol vezérkar kétségtelenül foglalkozott a sziget-csoport katonai célú felhasználásának lehetőségével. A britek irányában távolságot tartó spanyol kormány egyáltalán nem volt hajlandó bázisokat átengedni, így az Olaszországgal vívott háborúban a stratégiai fontosságú szigetecsoport megerősítéséről szó sem lehetett.

Gibraltár biztonsága már régóta aggasztotta az Admiralitást, ezért is vetődött fel a támaszpont kicserélésének ötlete az afrikai parton fekvő, spanyol kézen lévő Ceutára. A madridi angol követség tanácsosa azt közölte a magyar külképviselet vezetőjével, hogy Ceuta lényegesen értékesebb Gibraltárnál. A madridi olasz követ szerint Anglia előnyököt kívánt biztosítani magának a Gibraltári-szorosban azzal, hogy változtatni akart a tangeri státúton Portugália bevonásával. A marokkói Tanger városa ekkor közös angol, francia, spanyol és olasz ellenőrzés alatt állt. A Nagy-Britanniával már több mint két évszázada szoros szövetségben álló, Angliától gazdasági és politikai téren is függő portugálok bevonása a nemzetközi igazgatási rendszerbe egyértelműen London pozícióit erősíthette a Gibraltári-szorosban. 1935 őszén a honi flotta erejének tekintélyes hányada horgonyzott Gibraltárnál, az Admiralitás számára tehát fontos volt a Mediterráneum

⁷³ MOL K 63. KÜM 214. csomó, 1935-23/41-5951. „5. számú számjeltávirat.” Madrid, 1935. október 5. Wodianer Andor madridi ideiglenes ügyvivő számjeltávirata.

⁷⁴ MOL K 63. KÜM 214. csomó, 1935-23/41-11. „A spanyol kormány álláspontja a katonai és gazdasági sanctiók kérdésében.” Madrid, 1935. október 17. Wodianer Andor ügyvivő jelentése.

⁷⁵ MOL K 63. KÜM 213. csomó, 1936-23/41-6162. „6. számú számjeltávirat.” Madrid, 1935. december 28. Wodianer számjeltávirata.

⁷⁶ MOL K 63. KÜM 274. csomó, 1936-29/5-66. „Hírek a Baleári szigeteknek az angol tengerészet által való megerősítéséről.” London, 1936. április 14. Masirevich Szilárd követ jelentése.

nyugati bejáratának biztonsága. Ezért a brit diplomácia igyekezett kibékíteni Spanyolországot és Portugáliát, növelni Lisszabon befolyását Tangerben, valamint csökkenteni a gibraltári brit uralom miatti madridi nehezteletést.⁷⁷ Spanyolországgal ellentétben Portugália határozottan kiállt az angolok ügye mellett. Lisszabon külpolitikájának súlypontja változatlanul az angol szövetségen nyugodott, mivel a portugál gyarmatok hatékony védelmét csak a szigetország aktív támogatásával lehetett biztosítani az olasz és német terjeszkedéssel szemben. Az évszázados angol gazdasági-politikai befolyás viszonylag könnyen érvényesült, Portugália egyértelműen olaszellenes álláspontot alakított ki.⁷⁸

Miután az olasz csapatok 1936 májusában megtörték az abesszin erők ellenállását, az Anglia által vezetett szankciós politika egyre kevésbé volt fenntartható. A népszövetségi eszmék súlyos vereséget szenvedtek a kelet-afrikai csatatereken, Nagy-Britannia végleg elveszítette Olaszország barátságát, és ezzel együtt a földközi-tengeri biztonságos áthaladás lehetőségét. A korábban Anglia irányában békés Itália helyett a jövőben egy határozottan ellenséges mediterrán hatalommal kellett számolni.

A római nagykövetség szerint London és Róma kiélesedő viszonyának gazdasági okai is voltak, mivel a szigetország nem nézte jó szemmel Olaszország gazdasági térnyerését, és azt a tényt, hogy az olasz lobogó alatt szállított áruk a beltengeren jóval túlhaladták az angol szállítmányok mennyiségét. Villani követ úgy vélte, hogy Anglia addig nem fog nyugodni, amíg Olaszország konkurenciáját le nem törte, és az indiai útvonalat évtizedekre nem biztosította. Ezt a célt a britek kardcsapás nélkül is elérhették úgy, hogy hagyták Itáliát az etiópiai vállalkozásban gazdaságilag és pénzügyileg elvérezni.⁷⁹

Kétségtelen, hogy Olaszországot nagyon megviselte pénzügyileg az etiópiai háború, az új gyarmatra 1937 közepéig 12 milliárd lírát költöttek.⁸⁰ Abesszínia pacifikációja elhúzódott, az olaszoknak meg kellett küzdeniük a bennszülöttek fegyveres ellenállásával, ráadásul a megindult kolonizáció csak kevés sikert tudott felmutatni.⁸¹ Róma súlyos gazdasági nehézségei ellenére az olasz haditengerészet vezetői kiharcolták, hogy a flottafejlesztési programhoz elegendő pénzügyi forrást biztosítson a fasiszta kamara és a szenátus. Cavagnari tengernagy, a haditengerészet államtitkára a feszült földközi-tengeri helyzetre hivatkozva kérte Itália flottájának nagyméretű fejlesztését: „A legközelebbi jövőben az olasz haditengerészet növelni fogja csatahajóinak számát és ennek arányában egyéb flottaegységeit is. Egy esetleges európai konfliktus könnyen háborúvá válhat, s akkor a flották fontos szerephez jutnak. Szükséges tehát – mondotta az államtitkár –, hogy az olasz flotta a jövőben óceáni flotta legyen.”⁸²

⁷⁷ MOL K 63. KÜM 274. csomó, 1935-29/41-15. „A tangeri statutum módosítására irányuló angol terv. Gibraltár beceszerelése Ceuta ellenében.” Madrid, 1935. november 6. Wodianer ideiglenes ügyvivő jelentése.

⁷⁸ MOL K 63. KÜM 213. csomó, 1936-23/41-19. „Portugália külpolitikája, állásfoglalása az olasz-abesszin konfliktusban.” Madrid, 1935. december 14. Wodianer ügyvivő jelentése.

⁷⁹ MOL K 63. KÜM 213. csomó, 1936-23/41-165. „Olaszország gazdasági helyzete az abesszíniai konfliktussal összefüggően.” Róma, 1935. november 2. Villani Frigyes követ jelentése.

⁸⁰ MOL K 63. KÜM 216. csomó, 1937-23/1-94. „Az 1937/38-i költségvetés. Olaszország pénzügyi helyzete.” Róma, 1937. július 14. Végk Miklós rendkívüli követ szigorúan bizalmas jelentése.

⁸¹ MOL K 63. KÜM 216. csomó, 1938-23/1-102. „Abesszíniai helyzet.” Róma, 1938. március 3. Villani Frigyes követ szigorúan bizalmas jelentése az etiópiai állapotokról.

⁸² MOL K 63. KÜM 216. csomó, 1937-23/41-71. „A költségvetés vitája az olasz kamarában és szenátusban.” Róma, 1937. május 25. Végk Miklós rendkívüli követ jelentése.

Az olasz óceáni flotta megeremtését célzó erőfeszítések egyértelműen az angol haditengerészettel szembeni indiai-óceáni, esetleg atlantikumi hatékonyabb fellépés reményében fogalmazódtak meg. Az igazsághoz tartozik, hogy a szerény erőforrásokkal rendelkező Itália hadihajó-építési programjai meg sem közelítették az éppen 1936-tól kibontakozó hatalmas brit flottaprogramot. Ilyen szempontból Cavagnari tengernagy kijelentése inkább propagandisztikus és reálisan csak a távoli jövőben megvalósítható célkitűzés lehetett.

A földközi-tengeri viszonyok radikális megváltozása foglalkoztatta a magyar legfelsőbb politikai vezetést is. Darányi Kálmán miniszterelnök és Kánya Kálmán külügyminiszter 1937 májusi olaszországi látogatása során több ízben szóba került a mediterrán feszültség kérdése. Darányi megkérdezte Ciano gróftól, hogy az olaszoknak vannak-e támadó szándékaik Nagy-Britannia ellen. Az olasz külügyminiszter nemmel felelt, ugyanakkor kijelentette, hogy Itália minden eshetőségre felkészül, így a tengeralattjárók számát négy év alatt 108-ról 200-ra, az Abesszíniában állomásozó hadsereg létszámát pedig 500 000 főre (!) szándékoztak emelni. A Málta mellett fekvő Pantelleria szigetét bevehetetlen erőddé kívánták kiépíteni, míg a líbiai haderő békeleltetését két hadosztályban állapították meg. Ezek a tervek egyértelművé tették, hogy Mussolini háborúra készült Angliával, az afrikai erőösszpontosítás, a bűvárhajók számának drasztikus növelése mind arra utalt, hogy Rómában nem zárták ki a tengerészeti fölényrel rendelkező ellenféllel vívott háborút. Ciano hangsúlyozta, hogy a jövőbeni hadműveletek szempontjából Olaszország számára fontos Görögország és Törökország megnyerése, de Kánya véleménye szerint az olasz diplomácia ez irányban kifejtett erőfeszítései nagyon határozatlannak tűntek.⁸³

Mussolini tengerészeti ambíciói jelezték, hogy Olaszországgal 1936 után egyre inkább számolni kellett a brit földközi-tengeri stratégia alakításában. Az abesszíniai válság alapvető változásokat eredményezett a Brit Birodalom geostratégiai helyzetében. Nagyon megromlott a viszony Rómával, és általában megnőtt a britek ellenszenvé az olaszokkal szemben. Masirevich londoni követ tájékoztatója hangsúlyozta, hogy az abesszín háború 1936 áprilisáig 113 millió fontjába került Mussolininek. A nagy katonai kiadások visszavethették Olaszországot, meggátolva az ország elsőrangú katonai hatalommá fejlődését. Itália tagadhatatlan gazdasági és pénzügyi nehézségei ellenére azonban képes lehetett a létfontosságú brit földközi-tengeri útvonal biztonságának megzavarására. „Anglia az abesszíniai bonyodalom során azon rendkívül kényelmetlen tudatra ébredt, hogy a Földközi-tengerben egy hatalom, mely hozzája eddig bizonyos alárendelt barátsági viszonyban állott, most egyszerre fenyegeti Anglia útját India felé és közbe ékelődése által esetleg Anglia afrikai birtokainak összefüggésében is bajokat és komplikációkat okozhat.”⁸⁴

A jelentés egy igen érdekes információt is tartalmazott. Amerikai tengerészeti körök úgy értesültek, hogy az angol földközi-tengeri bázist át akarják helyezni az Indiai-óceánra. E lépés célja az alternatív, Vasco da Gama által felfedezett útvonal védelmének

⁸³ MOL K 64. KÜM 70. csomó, res. pol. 1937-11-339. „Feljegyzés Darányi Kálmán miniszterelnök, Kánya Kálmán külügyminiszter és gróf Ciano olasz külügyminiszter között 1937. május 20-án és 21-én lefolyt beszélgetéséről.” Budapest, 1937. május 26. Kánya Kálmán külügyminiszter szigorúan titkos feljegyzése.

⁸⁴ MOL K 63. KÜM 7. csomó, 1936-2-7. „Szemlélődések az angol külpolitika irányvonaláról.” London, 1936. április 24. Masirevich Szilárd követ jelentése.

kiépítése volt, amelyet a szuezi útvonal veszélyeztetése esetén is biztonságosan lehetett használni. Gibraltár és Málta helyett a brit flottát Ádenbe és Szingapúrba csoportosították volna át. Ezzel az új diszlokációval az angol hadihajók kívül kerültek az olasz légierek hatósugarán, emellett az Indiai-óceánon koncentrált flotta közelebb került a Japán által veszélyeztetett brit távol-keleti birtokokhoz.⁸⁵ Az amerikai értesülések annyiban megfeleltek a valóságnak, hogy egy Japánnal vívott háború esetén az Admirális hajlandónak mutatkozott a Földközi-tenger átmeneti kiürítésére, és a flotta szingapúri kiküldésére. Azonban ekkor – a japán–kínai háború kitörése előtt – Tokió még nem jelentett túl nagy fenyegetést, ezért békeidőben, politikai és presztízs szempontok miatt egyszerűen kivitelezhetetlen volt a Mediterráneum említett feladása.

A londoni követség által az 1936-os évről készített összefoglaló jelentés nem csak a Földközi-tengeren beállott alapvető változásokról tájékoztatott, hanem megoldási lehetőségeket is felvetett Anglia térségbeli problémáira. „Az olasz–abesszin konfliktus ráirányította a figyelmet arra a körülményre, hogy az Indiába vezető út biztonsága, melyet egy Angliával barátságos viszonyban lévő Olaszország révén nem fenyegetett veszély, a Földközi tengeren előállható komplikációk esetére feltétlen megerősítésre szorul. Ezen cél elérésére szükség van Olaszország barátságára, a flotta modernizálására és a Földközi tengeri flotta- és légibázisok, különösen Cyprus megfelelő kiépítésére.”⁸⁶

1936 januárjában az angol–olasz konfliktus és a távol-keleti helyzet közötti összefüggésre világított rá Villani Frigyes római nagykövet jelentése. Villani beszélt Sugimura japán követtel, aki röviden így jellemezte Britannia katona-politikai helyzetét: „Angliának akár ki is a külügyminisztere, érdeke, hogy az olasz–abyssin konfliktus minél előbb elintézését nyerjen, mert egész hajóhadát nem tarthatja sokáig a Földközi tengeren, már azért sem, mert a távol keleti vizeken az angol lobogó sokáig nem hiányozhatik.”⁸⁷

Az Indiába vezető útvonal sérülékenységét látványosan bizonyította az 1935–1936-os földközi-tengeri feszültség. A megváltozott katona-politikai helyzetben két új elmélet jelent meg az Admirális politikájában. Az egyik a máltai bázis helyett Ciprus szigetének kiépítése, megfelelő, az olasz bombázóktól viszonylagosan védett támaszponttá. A másik, egyre népszerűbbé váló elgondolás lényegében a Földközi-tenger helyett igyekezett alternatív útvonalat találni. A Jöreménység fokának érintésével könnyen ki lehetett kerülni a beltenger szűk szorosait, és hosszabb, de az olaszoktól nem fenyegetett óceáni hajóútvonalon érheték el Indiát és Ausztráliát. Az angol sajtóértesülések azt állították, hogy a dél-afrikai nemzetvédelmi miniszter szorgalmazta a Fokváros melletti Simons-town kikötőjének megerősítését, valamint a térségben állomásozó brit flottaerők növelését.⁸⁸ A Fokföldet megkerülő útvonal nem csak a tervezés szintjéig jutott el, hanem valóban komoly munkálatokra került sor Simonstownban és Freetownban. A második világ-

⁸⁵ MOL K 63. KÜM 7. csomó, 1936-2-7.

⁸⁶ MOL K 63. KÜM 9. csomó, 1937-2/1-9. „Összefoglaló politikai jelentés Nagy-Britanniáról és Észak-Írországról.” London, 1937. március 4. Király-Lukács éves összefoglalója.

⁸⁷ MOL K 63. KÜM 213. csomó, 1936-23/41-1936. „Olasz–abyssin konfliktus. Eden külügyminiszterrel való kinevezése, szankciók szigorításának kérdése, a római diplomáciai testület felfogása, helyzet a hadszíntéren.” Róma, 1936. január 4. Villani Frigyes követ szigorúan bizalmas jelentése.

⁸⁸ MOL K 63. KÜM 7. csomó, 1936-2/5-105. „Anglia és a Földközi tengeri probléma.” London, 1936. június 9. Masirevich Szilárd bizalmas jelentése.

háború éveiben, amikor a harcok miatt gyakorlatilag lezárult a Földközi-tenger, a szövetséges kereskedelmi flotta Afrika déli csücskének megkerülésével látta el Egyiptomot és az Indiai-óceán partján elterülő gyarmatokat utánpótlással. A ciprusi támaszpont terve ezzel szemben soha sem valósult meg, és 1937 áprilisában az Admiralitás végleg levette a napirendről. Ettől függetlenül a legtöbb magyar szakíró a későbbiekben kész tényként fogadta el a ciprusi flottatámaszpont létét, holott a sziget kikötői még kisebb egységek fogadására sem voltak alkalmasak.

A válság elmúltával az Admiralitás első lordjaként Sir Samuel Hoare nyilatkozott Anglia földközi-tengeri politikájáról. Hoare előzőleg meglátogatta a beltenger brit támaszpontjait, Gibraltárt és Máltát. Úgy vélekedett, hogy a jövőben továbbra is Málta marad a flotta fő mediterrán támaszpontja, de elismerte, hogy a tengerészet komolyan fontolgatja Ciprus esetleges kiépítését is. A már meglévő bázisok védelmi rendszerének modernizálása során a legkorszerűbb légvédelmi ágyúk elhelyezését tervezték, ezáltal csökkentve a flotta olasz repülőgépekkel szembeni kiszolgáltatottságát. Ugyanakkor tagadta, hogy a légierők gyors fejlődése forradalmat jelenthet az Admiralitás földközi-tengeri stratégiájában. Király-Lukács György reálsan értékelte az első lord túlzottan optimista beszédét: „Bár az admirális első lordja azt állítja, hogy Anglia földközi tengeri politikájában nem állott be változás, ez talán csak relatíve áll meg. Nem téveszthetjük szem elől ugyanis, hogy Anglia tradicionális földközi tengeri politikájának egyik fő pillére Olaszország feltétlen barátsága volt, amire ma már nemcsak, hogy nem építhet, hanem ot-tani kommunikációit egy esetleges ellenséges Olaszországgal szemben biztosítania kell.”⁸⁹

Az első lord állításával ellentétben 1936-tól kezdve jelentős módosulások következtek be Nagy-Britannia tengeri politikájában. Az olasz–etióp válság nyomán bekövetkező globális változásokról a londoni magyar katonai attasé 1936 májusában keletkezett nagyszerű jelentése tájékoztat. Álgya Pap Zoltán szerint korábban a haditengerészet képezte a Brit Birodalom legfontosabb összetartó és védelmi eszközét. Az angolok az olasz–abesszin viszály óta tudatára ébredtek annak, hogy a flotta egymagában nem elegendő a tengeri összeköttetések védelmére a légierők megnövekedett szerepe miatt. A túlsúlyban lévő felszíni hajóhadat komolyan veszélyeztették a korszerű és megfelelő számban bevett repülőgépek. Erre volt példa az olasz légitámadások fenyegető lehetősége a Földközi-tengeren összpontosított angol flotta ellen. A válság egyik nagy tanulsága, hogy a Brit Birodalom tengeri útvonalainak valóban hatékony védelme csak a túlsúlyban levő, korszerű brit légierő és hajóhad által oldható meg, együttesen és egyidejűleg. A brit kormány végre belátta, hogy az olasz–etióp viszályban Anglia azért nem tudott kellő eréllyel fellépni, mert a világháborút követően a munkáspárti vezetés alatt egyoldalúan leszerelt, holott a többi nemzet fegyverkezett.

A katonai attasé nem állította, hogy csak az elhanyagolt brit fegyveres erők okozták Nagy-Britannia sikertelenségét. A kudarcban szerepet játszottak az olasz katonai sikerek Etiópiában, a gyors ütemű német fegyverkezés és a Rajna-vidék megszállása éppúgy, mint Japán térnyerése a Távol-Keleten. Az 1935–1936-os események megmutatták, hogy az angol külpolitika mögött nem állt olyan hatalmas flotta és katonai erő, amelynek pusztja létezése vagy megmutatása elegendő a brit akarat másokra kényszerítésére. A je-

⁸⁹ MOL K 63. KÜM 7. csomó, 1936-2/5-171. „Sir Samuel Hoare nyilatkozata Anglia földközi-tengeri politikájáról.” London, 1936. szeptember 24. Király-Lukács György ideiglenes ügyvivő jelentése.

lentés felhívta a figyelmet, hogy nem lehet tudni, meddig tart az angolok katonai gyengesége. Az 1936-ban meghirdetett új védelmi tervezet a flotta szempontjából először jelentett komoly növekedést az első világháború évei óta. A brit tengeri újrafegyverkezés beindulását jelentő 1936–1937-es építési program 2 csatahajót, a cirkálók számának 60-ról 70-re történő növelését, 9 rombolót és 4 tengeralattjárót tartalmazott. Tervbe vették a flotta légierejének fejlesztését, valamint a tengerentúli támaszpontok és hadikikötők modernizálását. A tengerészet az 1935-ös évhez képest összesen 10 millió fonttal kapott többet e célok megvalósítására.

A válság nem érintette alapvetően Nagy-Britannia gazdasági, pénzügyi és kereskedelmi helyzetét. A konfliktussal kapcsolatos többletkiadások mindössze 8 millió fontot (160 millió pengő) tettek ki, így London az 1935–1936-os költségvetés túllépése nélkül, könnyedén fedezte a felmerülő költségeket. Nagy-Britannia 1936-os katonai gyengeségét látszólag könnyen orvosolhatták a szigetország hatalmas gazdasági potenciáljának ismeretében. A jelentés derűlátóan ítélte meg a brit gazdaság helyzetét, és kétségtelen, hogy az ipari termelés biztató növekedésnek indult a harmincas évek második felében. Különösen pozitív jelenségnek tekintették, hogy a növekvő védelmi kiadásokat a rendes bevételekből, külső kölcsönfelvétel nélkül tudták fedezni.⁹⁰

A valóságban persze nem volt ilyen rózsás a helyzet. Az 1936-ban meginduló újrafegyverkezési program finanszírozása érdekében komoly belső hiteleket vett fel a kormányzat. A munkanélküliség továbbra is rendkívül magas maradt, a hagyományos brit ágazatok csak vegetáltak az 1930-as években. A brit részesedés a világ kereskedelmi forgalmában és ipari termelésében egyaránt csökkenő tendenciát mutatott. Összességében Nagy-Britannia egyáltalán nem rendelkezett olyan gazdasági fölényrel a potenciális ellenséges hatalmakkal (Németország, Olaszország, Japán) szemben, mint az első világháború előtti időszakban.

A katonai attasé előbb említett megállapításainak és optimista helyzetelemzésének szöges ellentéte volt a londoni magyar követ által elkészített 1936. májusi jelentés. E szerint az angol parlament 10,3 millió fontos tengerészeti pótköltségvetést fogadott el, amelynek jelentős részét az olasz–abesszin vizállyal kapcsolatban felmerült költségek tették ki. A pótköltségvetés elfogadtatása vitát váltott ki az Alsóházban, mivel ezzel az összeggel együtt az éves tengerészeti kiadás meghaladta a 80 millió fontot, amely békeidőben egyedülállóan számított. A liberális képviselők a vita során élesen bírálták a kormánynak az olasz–etióp konfliktussal kapcsolatos tengerészeti intézkedéseit, amelyek nagyban hozzájárultak a szankciós politika csődjéhez, és a brit flottát rendkívül megalázó helyzetbe hozták. Végül a pótköltségvetést megszavazták, így 1936-tól megindulhatott az angol újrafegyverkezési program.⁹¹

Két évvel később, 1938-ban a nemzetközösség globális helyzetét elemző londoni magyar katonai attasé úgy vélte, hogy a Brit Birodalom két legfontosabb erőssége a hadiflotta viszonylagos túlereje, valamint Anglia anyagi függetlensége volt. E két pozitívum mellett azonban komoly problémát jelentett a birodalmat fenyegető, egyszerre jelentkező

⁹⁰ HL Londoni katonai attaché, 91/58 K. a. 1936. „Nagy-Britannia katonai-politikai helyzete az 1935. évben és 1936. elején.” London, 1936. május 12. Álgya Pap Zoltán attasé titkos jelentése.

⁹¹ MOL K 63. KÜM 7. csomó, 1936-2/5-89. „Póthitel a tengeri fegyverkezésre.” London, 1936. május 12. Masirevich Szilárd követ jelentése.

hármás kihívás. Nagy-Britannia a németekkel szemben az Északi-tengeren, az olaszokkal szemben Afrikában és a Közel-Keleten, a japánokkal szemben a Távol-Keleten a lehetséges szövetségeseik dacára is hátrányos hadászati helyzetbe került. Utassy véleménye szerint a szigetország védelmi felkészülése 1938 őszén még nem fejeződött be és: „a Birodalom jelenleg korlátozottan ütőképes, teljes ütőképességét körülbelül egy év múlva éri el, melyet azután anyagi gazdagságára való tekintettel állandóan fokozni képes.”⁹²

Anglia a védelmi erők elhanyagolása miatt az etiópiai viszály során képtelen volt meggátolni Róma agresszióját. A hajóhad és a légierők számbeli és minőségbeli gyengesége megkötötte a brit katonai és politikai vezetés kezét, ezért vált szükségessé a hiányosságok mielőbbi pótlása. Az angol gazdaság átállása a fegyvergyártásra, az anyagi fedezet megteremtése, a rendelkezésre álló erőforrások megosztása a három haderőnem között viszonylag simán, zökkenőmentesen történt meg. Az 1936-tól beinduló fegyverkezési program nagy anyagi forrásokat igényelt, ennek ellenére az angol parlament a növekvő kiadásokat nagyobb vita nélkül megszavazta. Még a Munkáspárt sem emelt aggályokat a pénzüsszegek megszavazásánál, holott az olasz–etióp háború előtt éppen ez a párt volt a növekvő katonai kiadások legfőbb ellenzője.

A teljes brit katonai költségvetés összege 1936–1937-ben 188, 1937–1938-ban 278, az 1939–1940-es pénzügyi évre pedig már 580 millió fontot tett ki. Az utóbbi tekintélyes összegből több mint 350 millió fontot kölcsönökből fedezett a brit kormányzat, vagyis ezt a többletkiadást már nem lehetett a hagyományos bevételekből fedezni.⁹³ Az angol hadügyi költségvetés mindhárom haderőnemenél látványos növekedésbe kezdett, bár kétségtelen, hogy az Admiralitás lemaradt a királyi légierővel és a hadsereggel szemben az anyagi források elosztása során.

Az 1936. február 16-án kiadott Fehér Könyv (*White Paper*) 1937 áprilisa és 1942 márciusa között összesen 1,5 milliárd fontot, vagyis 37,5 milliárd pengőt szánt a fegyverkezésre.⁹⁴ Csak összehasonlítóképpen, az 1938 márciusában Darányi Kálmán által meghirdetett győri fegyverkezési program két évre elosztva egymilliárd pengőt irányzott elő a magyar fegyveres erők fejlesztésére.

A brit újrafegyverkezési program 1938-ban még távol állt a befejezéstől. A hadihajóépítés hatalmas ütemben zajlott a szigetország gyáraiban, de az első, újonnan tervezett nagy csatahajók csak két évvel a müncheni válság után állhattak szolgálatba. Az 1936-ban elkezdett brit tengeri újrafegyverkezés 1939-re már meghozta első eredményeit, így közvetlenül a második világháború kitörése előtt kis mértékben javult valamelyest Anglia tengeri-stratégiai helyzete.⁹⁵

⁹² HL Londoni katonai attaché. 150/102 K. a. 1938. „Brit katonapolitikai helyzetkép 1938 szeptember végén.” London, 1938. szeptember 27. Utassy katonai attasé jelentése.

⁹³ MOL K 63. KÜM 9. csomó, 1937-2/5-37. „Az 1937–38. évi hadügyi költségvetés.” London, 1937. március 7. Király-Lukács jelentése; MOL K 63. KÜM 13. csomó, 1939-2/5-29. „Az angol hadügyi költségvetés.” London, 1939. március 7. Barcza György követ jelentése.

⁹⁴ *Major Miklós: Az angol fegyverkezés gazdasági vonatkozásai. Magyar Katonai Szemle*, 1938. VIII. évfolyam, 10. sz.. Az angol fegyverkezéstről még: *Szenczi Miklós: Az angol fegyverkezés és a közvélemény. Magyar Szemle*, 1937. XXXI. kötet, december.

⁹⁵ A brit tengeri újrafegyverkezéstről: HL Londoni katonai attaché. 91/58 K. a. 1936. „Nagy-Britannia katonapolitikai helyzete az 1935. évben és 1936 elején.” London, 1936. május 12. Álgya Pap Zoltán attasé jelentése; HL Londoni katonai attaché. 113/79 K. a. 1938. „A brit haditengerészet 1938-39. évi költségvetése.”

Az Etiópia ellen elkövetett agresszió felsorakoztatta a brit közvéleményt a kormányzat újrafegyverkezési politikája mellett. London igyekezett elkerülni, hogy fegyveres erőinek elégtelen volta miatt ismét olyan kínos helyzetbe kerüljön, mint a krízis hónapjaiban. Anglia 1936-ban elindított egy olyan flottaépítkezési programot, amelynek megvalósulása esetén ismét a világ leghatalmasabb haditengerészetével rendelkezhetett. A fegyverkezés egyidejűleg a szárazföldi hadseregnél és a légierőnél is megindult. Masirevich követ így jellemezte az angol politika vonalvezetésében bekövetkezett radikális fordulatot: „Az angol kormány és az angol nép feleszmélt és tudatára ébredt annak, hogy Anglia védképessége el lett hanyagolva és nincs azon állapotban, hogy Anglia szavának az őt megillető súlyt biztosítsa. Anglia a felfegyverkezés útjára lép, és ezt a célt, tekintettel anyagi erejének úgyszólván kimeríthetetleniségére, valószínűleg gyorsabban és tökéletesebben fogja elérni, mint más, kevésbé szerencsés gazdasági és pénzügyi helyzetben lévő országok... Azt hiszem, hogy Anglia rálép arra az útra, mely őt vissza fogja vezetni a fleet by being régi bevált elvéhez, és pedig nemcsak a tengereken, hanem minden téren.”⁹⁶

Az olasz–etióp háború következményei közé kell sorolnunk azt a tényt, hogy Anglia egyiptomi pozíciói jelentősen megerősödtek. Az egyiptomi nacionalisták megrettentek az olasz expanziótól, és nem kívánták a brit befolyást az olaszra felcserélni. Ilyen körülmények között London viszonylag könnyen kezdeményezhetett új katonai-politikai rendezést célzó tárgyalásokat Kairóval.⁹⁷ A két ország közeledését sokáig gátolta, hogy a függetlenség 1922-es elnyerése ellenére brit csapatok állomásoztak az ország területén, az európai kisebbségek tagjai továbbra is mentesek maradtak az egyiptomi bíróságok joghatóságától. Emellett Szudán kérdésében sem teljesült az arab nacionalisták célkitűzése, a területet nem sikerült Egyiptomhoz csatolni, sőt az angolok gyakorlatilag sajátként kezelték az Etiópiától északnyugatra lévő gyarmatot. Az egyiptomi–angol tárgyalásokat több alkalommal felújították 1924 és 1936 között, de az álláspontok nem sokat közeledtek egymáshoz.⁹⁸ A Szezi-csatorna biztonságát féltő brit kormányok nem tettek érdemleges engedményt a harcos arab nacionalisták számára, mivel érezték, hogy a Nílus völgyének és a deltának a kiürítése automatikusan védhetetlenné teszi a nagy forgalmú vízi út mentén kiépített katonai bázisokat.

1935 ősztől már mutatkoztak jelei a két ország közötti rossz viszony enyhülésének. Annak ellenére, hogy az Egyiptomban állomásozó brit fegyveres erők létszáma néhány hónap alatt többszörösére emelkedett (az etióp válság alatt csak Alexandriában mintegy 15 000 matróz és haditengerészeti alkalmazott tartózkodott), nem törtek ki a korábbi évekre jellemző idegenellenes zavargások. Az 1936 tavaszán meginduló angol–egyiptomi tárgyalásokról részletesen beszámoltak az egyiptomi magyar külképviseletek vezetői. A kairói ideiglenes ügyvivő szerint Anglia fő célkitűzése a megbeszélések során az volt, hogy megfelelő tengerészeti bázishoz jusson Egyiptom mediterrán partvidékén,

---

London, 1938. július 9. Ujlaki-Utassy Loránd attasé jelentése; HL Londoni katonai attaché. 44/29 K. a. 1939. „A brit haditengerészet 1939-40. évi költségvetése.” London, 1939. április 15. Utassy londoni attasé jelentése.

⁹⁶ MOL K 63. KÜM 290. csomó, 1936-32/5-112. „Grandi olasz nagykövet a szankciók elejtéséről és az olasz–angol viszonyról. Fordulópont Anglia vonalvezetésében.” London, 1936. június 25. Masirevich Szilárd követ jelentése.

⁹⁷ Az angol–egyiptomi viszonyról az 1920-as években: *Domony Péter*: Nagy-Britannia és Egyiptom. *Magyar Szemle*, 1929. VII. kötet, szeptember.

⁹⁸ *J. Nagy László*: A Mediterráneum a XX. században. Szeged, 1996. 49–52. o.

és ebből a szempontból nyilvánvalóan csak Alexandria jöhetett számításba.⁹⁹ A legkényesebb téma az egyiptomiakat 1882 óta irritáló brit katonai jelenlét volt. A kairói ügyvivő szerint a britek semmilyen körülmények között nem vonulnak ki az országból, mivel az Indiába vezető útvonal létfontosságú számukra. Az egyiptomiakkal tárgyaló angol delegáció tagjaként tevékenykedett Sir William Fisher admirális, a földközi-tengeri flotta főparancsnoka. Fisher személyes részvétele a tárgyalásokon jelezte, hogy az Admirális milyen fontosnak találta a Szezei-csatorna védelmének hosszú távra szóló biztosítását.¹⁰⁰

Az angol–egyiptomi szövetségi szerződést végül 1936 augusztusában írták alá. Az egyezmény szerint Kairót négy, Alexandriát nyolc éven belül ki kellett Londonnak ürítenie, így a Királyi Haditengerészet csak 1944 augusztusáig használhatta korlátozás nélkül a kikötővárost. A tartósan használható alexandriai tengerészeti támaszpont megteremtése tehát nem sikerült, amint azt Páthy főkonzul is megállapította: „A jelenlegi szerződésben egyáltalán nem esik szó arról, hogy Anglia Egyiptomban állandó hadihajóbázist létesít, jöllehet a tárgyalások elején az az általános vélemény alakult ki, miszerint Anglia Alexandriát szemelte volna ki új Földközi-tengeri bázisául.”¹⁰¹

A szövetségi egyezmény értelmében a királyi haditengerészet jogot nyert Alexandria nyolc évig tartó korlátlan használatára. Ez a kitétel azért volt jelentős, mivel csak a nagy egyiptomi kikötőváros tudta Máltát megfelelően pótolni, így az olasz bombázóktól védettebb Alexandria nagy szerepet kapott a brit védelmi tervezésben. Alexandria azonban nem válhatott hosszú távon a brit földközi-tengeri flotta fő támaszpontjává, és a rövid időre szóló engedély eleve lehetetlenné tette a nagyszabású kikötői beruházásokat.

A brit katonai jelenlét 1936-ot követően szilárd volt Egyiptomban, noha Mussolini jelentős számbeli fölényben lévő hadsereget állomásoztatott a szomszédos Líbiában. Az angolok elvileg támaszkodhattak az egyiptomi hadseregre, a szövetségi szerződés megkötését követően a két ország katonai kapcsolatai szorosabbra fonódtak, ezáltal Nagy-Britannia szilárd támaszpontra tett szert a Közel-Keleten. E tény jelentősége a második világháború észak-afrikai harcainak fényében egyértelműnek tűnik.

Az olasz–etióp válságból következő politikai változások közé lehet sorolni az angol–török közeledést és a két ország viszonyának radikális javulását. Anglia olaszellenes magatartása és kiállása a Népszövetség eszméi mellett határozottan jó benyomást keltett Törökországban. Már korábban láthattuk, hogy Ankara és London között viszonylag gyorsan kialakult egy politikai-katonai együttműködés az etióp válság hónapjaiban. A további közeledést alapvetően a tengerszorosok demilitarizált státusa akadályozta meg. A törökök sérelmezték, hogy a Dardanellák és a Boszporusz mentén nem állomásozhattak csapatokat, nem építhettek erődöket, ráadásul a vízi út ellenőrzése egy nemzetközi bizottság kezében volt.

Az 1923-as Lausanne-i béke pontjainak megváltoztatására megfelelő külpolitikai helyzetet teremtett az abesszíniai viszály és a német csapatok 1936. márciusi Rajna-

⁹⁹ MOL K 108. KÜM 51. csomó, 1936-I/8-5. „Politikai helyzetjelentés.” Kairó, 1936. február 14. Förstner Pál ideiglenes ügyvivő jelentése.

¹⁰⁰ MOL K 63. KÜM 8. csomó, 1936-2/41-7. „Angol–egyiptomi tárgyalóbizottság összeülése.” Kairó, 1936. március 4. Förstner ideiglenes ügyvivő jelentése.

¹⁰¹ MOL K 108. KÜM 51. csomó, 1936-I/8-42. „Politikai helyzetjelentés.” Alexandria, 1936. augusztus 22. Páthy László főkonzul összefoglaló jelentése.

vidéki bevonulása. A török kormány jegyzéket küldött a lausanne-i békét aláíró hatalmakhoz a tengerszorosok státusának módosítása, vagyis a remilitarizálás céljából. Az ankarai lépés nagy érdeklődést váltott ki Magyarországon, hiszen a török szándék megvalósulása újabb precedenst teremthetett a trianoni szerződés békés úton történő megváltoztatásához. Hazánk és Törökország helyzete nagyon hasonlított egymásra, mindkét állam vesztesen került ki az első világháborúból, mindkét nemzettel megalázó feltételek mellett kötöttek békét. Egy esetleges török diplomáciai siker a tengerszorosok kérdésében jogalapot teremthetett a magyar területi revízióhoz. Ez a szempont ad magyarázatot arra, hogy a követi jelentések miért foglalkoztak rendkívül nagy terjedelemben a tengerszorosok kérdésével.

Törökország 1936 áprilisában juttatta el a Dardanellák megerősítésére vonatkozó jegyzékét az érintett hatalmakhoz. Az ankarai magyar követség részletesen elemezte, hogy a lausanne-i békét aláíró országok milyen módon reagáltak a török lépésre. A Szovjetunó teljes mértékben támogatta, hiszen így kirekeszthette a túlerőben lévő brit flottát a Fekete-tengerről. Ezzel szemben Anglia a lehető leghatározottabban áthaladási rendszert kívánta megvalósítani, hogy földközi-tengeri hajóhada bármikor átkelhessen a szorosokon. Törökország azt javasolta, hogy az áthaladás csak abban az esetben legyen tilos hadihajók számára, ha egy földközi-tengeri állam megtámad egy fekete-tengerit, vagy egy fekete-tengeri ország (itt nyilvánvalóan a Szovjetunióról volt szó) támad meg egy mediterráneumi hatalmat. Anglia támogatta ezt a kezdeményezést, mivel a Dardanellák lezárása megfelelt saját érdekeinek, tekintettel a feszült olasz viszonyra. Máriássy ankarai magyar követ utalt a *Times* cikkére, miszerint Kemal Atatürk fellépését az olaszok imperialista törekvéseivel szembeni aggodalom váltotta ki. A Dardanellák megerősítése végeredményben nem tűnt károsnak London számára, mivel a későbbi angol–török kooperáció kiindulópontjául szolgálhatott. Csak Görögország tartott a teljes remilitarizációtól, mert ez magával vonhatta a tengerszorosok égei-tengeri bejáratánál lévő török szigetek megerősítését. Athén válaszul arra kényszerülhetett, hogy erődítményeket emeljen a Lausanne-ban szintén fegyvermentes övezetnek nyilvánított Szamothraké és Lemnosz szigetén. Görögország általában félt a békeszerződések pontjainak bármilyen megváltoztatásától, hiszen ez lehetőséget teremthetett Bulgáriának az első világháborúban elvesztett thrákiai partvidék visszaköveteléséhez.¹⁰²

Az 1936 júniusában összeülő montreux-i konferencia volt hivatott a tengerszorosok kérdését megoldani. A genfi, ankarai és moszkvai követségek igen részletes leírásokat közöltek a konferencia eseményeiről, az álláspontok ütközéséről, a felvetett javaslatokról.¹⁰³ Érdekes, hogy a londoni külképviselet alig említést a kérdésről, talán az éppen zajló nyári szünet miatt. Ettől függetlenül remek helyzetelemzések születtek, amelyek reális képet festettek az Admirális által követett politikáról.

¹⁰² MOL K 63. KÜM 8. csomó, 1936-2/36-51. „Az érdekelt hatalmak állásfoglalása a Dardanellák megerősítésére vonatkozó török jegyzékhez.” Ankara, 1936. április 28. Máriássy követ jelentése.

¹⁰³ A Montreux-i konferencia eseményeiről és a felvetett problémákról: MOL K 63. KÜM 290. csomó, 1936-32/5-98. „A szovjet–török ellentét a Dardanellák kérdésében. Litvinov az ellentét elhallgatása mellett, Rüstü Aras érdekében. Állásfoglalás Montreux-ben. Az ellentét kirobbanása Moszkvában. Annak okai.” Moszkva, 1936. július 3. Jungerth-Arnóthy Mihály moszkvai követ jelentése; MOL K 63. KÜM 290. csomó, 1936-32/5-53. „Részletes jelentés a montreux-i konferenciáról.” Genf, 1936. július 14. Lippai Imre jelentése.

Az ankarai magyar követség 1936. június 13-án szigorúan bizalmas számjeltáviratban közölte Budapesttel a tengersizorosok új rendezésére vonatkozó török tervezetet. E szerint a demilitarizálásnak mielőbb véget kell vetni, beleértve a Dardanellák bejáratánál fekvő két görög szigetet is. A kereskedelmi hajózás teljes szabadsága mellett tilos az átrepülés a polgári és katonai repülőgépeknek. A hadihajók átkelése országonként csak 14 000 tonnáig engedélyezve, tengeralattjáróknak az átkelés tilos. Fontos elemét képezte Ankara tervezetének a nemzetközi tengersizoros bizottság teljes felszámolása.¹⁰⁴

A tengersizorosok státusának megváltoztatására vonatkozó angol javaslatokat szintén az ankarai magyar követ elemezte. A brit álláspont igyekezett háború esetén minél szabadabb bejárást biztosítani a Fekete-tengerre, míg az orosz hadihajók kijutási lehetőségeit a legnagyobb mértékben korlátozni. Ezzel szemben a Szovjetunió a Fekete-tengert zárttá kívánta tenni a külső hatalmak hadihajói előtt, miközben a szovjet hajók korlátlanul áthaladhattak volna a Földközi-tengerre.¹⁰⁵

A konferencia eseményeit gyakorlatilag az angol és a szovjet álláspont közötti küzdelem határozta meg. A Fekete-tenger lezárását jelentő orosz tervezetet az angol delegáció elfogadhatatlannak tartotta. Nagy-Britannia a tengerek szabadságának elvét hangsúlyozva határolódott el az átkelés korlátozásától. A szigetország azonban magára maradt a konferencián. Párizs teljes mértékben a szovjet javaslatokat támogatta, mert nem akarta az új francia–szovjet szövetséget kockára tenni egy számára teljesen másodlagos probléma miatt. Az angol–francia együttműködés csak egy kérdésben működött, vagyis a tengersizorosokat felügyelő nemzetközi bizottság fenntartásának szükségességében. A két nyugati hatalom e téren nem kívánt precedenst teremteni, mert ezzel megnyílt volna a lehetőség a nemzetközi Duna- és Rajna-bizottságok megszüntetéséhez. A kisebb fekete-tengeri hatalmak nem nagyon szóltak hozzá a vitához, a genfi ideiglenes ügyvivő szerint Törökország passzivitása különösen feltűnő volt. Olaszország egyáltalán nem vett részt a megbeszéléseken, tiltakozásul az etiópiai válsággal kapcsolatban korábban bevezetett népszövetségi szankcióért.

Bartók László genfi ügyvivő megemlítette az éles angol–szovjet szembenállás egyik érdekes aspektusát. Moszkva és London nem csak regionális kérdésként kezelte a tengersizorosok ügyét, mivel a két országnak tekintettel kellett lennie a német és a japán fenyegetésre. Amennyiben elfogadják Moszkva tervezetét, a fekete-tengeri szovjet flotta könnyen kijuthatott a Földközi-tengerre és a franciákkal szövetségben ellensúlyt jelenthetett a növekvő német tengeri hatalommal szemben. Az Admirális éppen ezért tartott Berlin kedvezőtlen reagálásától és az 1935-ben megkötött angol–német flottaegyezmény felborlásától. „A vitában sok szó esett Németországról és Japánról. Nagy-Britannia ugyanis az angol–német flottaparitás végett is ellenezte az orosz követeléseket, mivel az 1935-ös angol–német egyezmény is felborlana, ha Oroszország szabadon felmehetne az Északi vagy a Keleti tengerre, vagy pedig az orosz–francia egyezmény értelmében a francia flottát megfelelően helyettesítené a Földközi tengeren, úgy, hogy a francia hajók

¹⁰⁴ MOL K 74. KÜM 4. csomó, 1936-5580. 23. számú számjeltávirat. Ankara, 1936. június 13. Máriássy Zoltán ankarai követ számjeltávirata.

¹⁰⁵ MOL K 63. KÜM 290. csomó, 1936-32/5-81. „A tengersizorosok regime-jére vonatkozó angol tervezet.” Yeniköy, 1936. július 12. Máriássy követ jelentése.

mehetnének az Északira. Ezekből is látható, hogy az egész orosz montreux-i manővernek Németország-ellenes rugói vannak.”¹⁰⁶

A németek valóban idegesen szemlélték a montreux-i konferencia fejleményeit. Neurath külügyminiszter 1936 júliusában Sztójay Döme berlini magyar követ előtt nagyon kritikusan nyilatkozott az angol politikusokról. Neurath a szovjet flotta szabad áthajózásának engedélyezését a Fekete-tengerről a Balti-tengerre az angol–német flottaegyezmény súlyos veszélyeztetésének tekintette.¹⁰⁷ A német reagálás érthető aggodalmat váltott ki az Admirálisán, hiszen a szovjet fenyegetés jó indokot szolgáltatott az alig egy esztendeje kialakított angol–német flottaarányok egyoldalú megváltoztatásához.

Az angolok július 15-én váratlanul felhagytak korábbi követeléseikkel, és elfogadták a szovjet javaslatok többségét. A genfi magyar követség jelentése szerint az előzmények nélküli lépés mögött részben a francia érvelés állt, miszerint az első békerezívziós „mintakonferenciának” nem szabad kudarcba fulladnia. Eden sem akart szakítani a népszövetségi elvekkel, és mindenáron tárgyalásos megoldást keresett. Az Admirális merev, a szovjet javaslatokat elutasító álláspontjával szemben végül a Foreign Office nézeti diadalmaskodtak. Nagy-Britanniát az a megfontolás is vezette, hogy a légierők fejlődése miatt egyre kisebb lett a Dardanellák használatának jelentősége, ugyanakkor a törököknek tett gesztusokkal a továbbiakban befolyás alatt lehetett tartani Törökországot. A brit engedmények hatására a korábbi török–szovjet barátság megingott, és Ankara tovább közeledett Anglia felé.

Érdekesség, hogy a konferencia befejezését elemző genfi követi jelentés a trianoni békeszerződés pontjainak esetleges megváltoztatását szem előtt tartva készült. A szerző kiemelte, hogy az egyezmény akkor lép életbe, ha hat állam (köztük Törökország) ratifikálta. Ez a kitétel azért volt különösen fontos, mert egy nemzetközi szerződés revízióját érvényesnek ismerte el anélkül, hogy a szerződés valamennyi aláírója ratifikálta volna.¹⁰⁸

Kánya Kálmán magyar külügyminisztert meglepte az angolok montreux-i engedékeny magatartása, ezért számjeltáviratban kért a londoni követségtől bővebb tájékoztatást. Különösen az foglalkoztatta a magyar külügyek vezetőjét, hogy nem volt-e Anglia részére valamilyen rejtett módon biztosítva a tengerszorosok használata, illetve vajon készülhetett-e titkos megállapodás, amely a szovjet flottát a Mediterráneumból kizárta.¹⁰⁹

Válaszában Masirevich Szilárd londoni követ értékelte az egyezményt. Az eredeti brit javaslatot (miszerint békében a Fekete-tengerről kimenő orosz hadihajók összes tonnatartalma nem haladhatta meg a 15 000 tonnát, míg háborúban teljesen szabad a ki- és bejutás az összes hatalom hadihajói részére) a szovjetek határozottan ellenezték. Amennyiben megvalósul az angol tervezet, a különböző tengereken állomásozó szovjet flottákat

¹⁰⁶ MOL K 63. KÜM 290. csomó, 1936-32/5-29. „A montreux-i Dardanella konferencia. Az angol–szovjet ellentétek.” Genf, 1936. július 14. Bartók László követségi titkár, ideiglenes ügyvivő bizalmas jelentése. A tárgyalási jegyzőkönyveket, módosító javaslatokat és a hivatalos sajtóközleményeket francia nyelven mellékelte a követségi titkár.

¹⁰⁷ MOL K 64. KÜM 67. csomó, res. pol. 1936-23-76. „Német–olasz viszony.” Berlin, 1936. július 3. Sztójay Döme berlini magyar követ titkos jelentése.

¹⁰⁸ MOL K 63. KÜM 290. csomó, 1936-32/5-31. „A montreux-i Dardanella konferencia befejezése.” Genf, 1936. július 24. Bartók követségi titkár, ideiglenes ügyvivő jelentése.

¹⁰⁹ MOL K 74. KÜM 18. csomó, 1936-5594. 39. számú számjeltávirat. Budapest, 1936. július 22. Kánya Kálmán külügyminiszter kimenő számjeltávirata.

elvágták volna egymástól. A helyzet megmerevedett Montreux-ben, a szovjet delegáció a konferencia elhagyásával fenyegetőzött. Végül az angolok feladták korábbi álláspontjukat, és létrejött a megegyezés az eredeti orosz elképzeléseknek megfelelően.

Masirevich szerint az angol engedékenység egyik fő oka az volt, hogy a konferencia kudarca esetén Törökország olasz és német mintára erőszakkal próbálhatott érvényt szerezni a szorosok remilitarizálásának. Az egyezményrel a tengerszorosok új őrzője Törökország lett, így az angol–török barátság a jövőben egyre nagyobb hangsúlyt kaphatott. London számára a konferencia megghiúsulásának elkerülése és a jó viszony fenntartása a törökökkel fontosabbnak bizonyult, mint az angol–német flottaegyezmény esetleges veszélyeztetése. A magyar követ úgy vélekedett, hogy a montreux-i egyezményrel Anglia nem sokat veszített, mivel a brit támaszpontok révén könnyen meggátolhatta a Dardanellákon át a Földközi-tengerre kifutó szovjet hadihajók tevékenységét. Nagy-Britannia hatalmi helyzete olyan erős volt ekkor a Mediterráneumban, hogy a földközi-tengeri brit hajóhad számára a szovjet tengerészet nem jelenthetett komoly kihívást. „Anglia a küszöbön álló egyiptomi védszövetségi szerződés által katonailag teljesen rátette kezét a Szelei-csatornára, Gibraltár által uralja a Földközi-tenger nyugati kijáratát, a Földközi-tengerben bírja Máltát, ilyené lesz kiépítve Alexandria, Cyprus, úgy, hogy Angliának meg lesz a lehetősége arra, hogy egy, a Fekete-tengerből kijövő esetleges ellenséges szándékú orosz flottát adott esetben a Földközi-tengerbe palackozzon be.”¹¹⁰

A szorosok 1936-ban megváltoztatott jogállása három szempont miatt tartott igényt a magyar közvélemény érdeklődésére. Első helyre kínálkozott a montreux-i konferencia precedensteremtő szerepe, hazánkban úgy tekintettek az első világháborúban vesztes Törökország által békés úton elért eredményekre, mint a jövőbeni magyar területi revízió jogi megalapozóira. Másodsorban az éppen fellendülőben lévő Duna-tengerhajózás miatt volt jelentősége a rendezésnek, hiszen Budapestről a levantei vizekre haladó magyar hajók mind útba ejtették a szorosokat. Végül meg kell említeni, hogy a montreux-i konferencia lehetővé tette a szovjet befolyás szabadabb földközi-tengeri terjeszkedését, így miután Moszkva szövetségben volt Párizssal és Prágával, ez a tény erősen kihathatott a magyar külpolitikai mozgástérre.

A szorosok státusának rendezésében mutatott angol engedékenység hamarosan meghozta gyümölcsét, mert Törökország 1936 után egyértelműen a nyugati demokráciák felé közeledett. A korábban ellenséges és Montreux után stratégiaileg felértékelődött ország szoros kapcsolatot épített ki az angol vezetéssel. Törökország kiemelt fontossággal bírt a tengelyhatalmak expanziójának megállításában, ezért különösen nagy hangsúlyt fektettek Ankara kegyeinek elnyerésére. Ez a „török megbékéltetés” a montreux-i konferenciával kezdődött, és sikeresen folytatódott a harmincas évek második felében, Ankara egyre jobban elkötelezte magát a britek mellett. Törökország tartott az olasz terjeszkedéstől, ugyanakkor Anglia barátságával igyekezett elérni az Itália által 1912 óta birtokolt Dodekaneszosz-szigetcsoport és a francia uralom alatt lévő, de török többségű alexandrette-i szandzsák visszaszerzését.

Az olasz–etióp válság végeredménye az egyiptomi szövetség és a javuló angol–török kapcsolatok ellenére lesújtó volt az London szempontjából, mivel Nagy-Britannia sem

¹¹⁰ MOL K 63. KÜM 7. csomó, 1936-2-135. „A Montreux-ban létrejött Tengerszoros-egyezmény. Majszkij szovjet követ tárgyaiba vágó információi.” London, 1936. július 29. Masirevich Szilárd követ jelentése.

Etiópia függetlenségét, sem Olaszország barátságát nem tudta biztosítani. A konfliktus alapvetően megváltoztatta a Földközi-tenger szerepét a brit tengeri stratégiában. 1935 előtt a nyugalmas dél-európai vizeket csak keletre tartó útvonalként, illetve ideális gyakorlatozási terepként kezelte az Admiralitás. Olaszország ellenséges magatartása miatt a nagy csatahajókból álló hajóhad tervezett szingapúri kiküldése rendkívüli módon megnehezült. Az abesszíniai válság élesen megvilágította Nagy-Britannia katonai erőtlenségét a Mediterráneumban. Az Admiralitás vezetői tisztában voltak azzal, hogy a Royal Navy 1935-ös állapota nem tesz lehetővé komoly áldozatokkal járó földközi-tengeri háborút. Mussolini hatalmas tengeralattjáró-flottája és légi hadereje komoly gondot okozhatott a Mediterráneum vagy a Vörös-tenger szűk szorosáiban. Tény azonban, hogy a korabeli katonai szakértők túlbecsülték Itália valóságos lehetőségeit és képességeit.¹¹¹ A második világháború későbbi eseményei látványosan bebizonyították, hogy az olasz haderők impozáns számadatai mögött elavult haditechnika, alacsony hatékonyság és nem megfelelő harci szellem rejtőzött. Természetesen ez nem volt ilyen nyilvánvaló 1935-ben és 1936-ban, amikor a hosszú elhanyagoltság miatt a brit fegyveres erők is lehangoló képet mutattak.

Az angol tengeri stratégia formálói ezért minden eszközzel igyekeztek meggátolni az összecsapást. Az angol admirálisok a külpolitika irányítóit is a tárgyalásos megoldások keresésére sarkallták, a tengerészeti vezérkar megújuló erőfeszítéseket tett, hogy a potenciális ellenségek számát csökkentse. A Whitehall vezetői az egyre kellemetlenebbé váló olasz–angol feszültség és szembenállás megszüntetése érdekében szívesen hallgattak a tengerügyi hivatal aggodalmaskodó jelentéseire. Így válik érthetővé, miért bátorította az Admiralitás a brit kormányzatot a Mussolini irányában kifejtett ellentmondásos politika követésére. Ilyen módon az angol tengerészeti vezérkar fontos szerephez jutott a mediterrán megbékéltetési politika kialakításában.

A konfliktusból látszólag győztesen kikerülő Olaszország hosszabb távon valójában sokat veszített. Itália gyenge gazdasága még rövid távon sem versenyezhetett a Brit Birodalom óriási erőforrásaival. 1935 előtt, amikor Anglia a legkevesebbet költötte a hadiflottájára, a brit tengerészeti kiadások négyszeresen haladták meg az olaszt. 1938-ban a szigetország parlamentje 123 millió font összeget szavazott meg a hadiflottára, ezzel szemben Mussolini alig 20 millió fontnyi összeget tudott áldozni saját haditengerészetére.¹¹² Itália gazdasága kis híján belerokkant az afrikai kalandba. Az aranykészletek elfogytak, a hadműveletek kiürítették az államkincstárat. Etiópia teljes pacifikációja hatalmas terhet rótt az amúgy is gyenge gazdaságú országra.¹¹³ Addisz Abeba elfoglalását követően óriási gyarmati hadsereget tartottak az új gyarmaton, mert az etióp lakosság gerillaháborút folytatott a megszállók ellen.¹¹⁴ A kelet-afrikai területeket a Szezei-csatornán át kellett el-

¹¹¹ *Morewood, Steven: Anglo-Italian Rivalry in the Mediterranean and the Middle East, 1935–1940. In: Paths to War. New Essays on the Origins of the Second World War. (Edited by Boyce, Robert-Robertson, Esmonde M.) London, 1989. 185–186. o.*

¹¹² Churchill parlamenti hozzászólása. Parliamentary debates. House of commons. Volume 333. London, 1938. 663. o. 1938. március 17.

¹¹³ Az olasz–etióp háború Itáliának 1934 és 1937 között összesen 38.851 millió lírájába került, az egy hónapra jutó kiadás csak 1936 januárjában 1530 millió líra volt. *Sbacchi, Alberto: Ethiopia Under Mussolini. Fascism and the Colonial Experience. Bath-Avon, 1985. 74–77. o.*

¹¹⁴ Az Etiópia gyarmatosításával kapcsolatos olasz problémákról: *Sbacchi, Alberto: Legacy of Bitterness: Ethiopia and Fascist Italy, 1935–1941. London, 1997. 103–122. o.*

látni, 1936-ban 400 000 katona és 200 000 munkás, 1937-ben pedig 300 000 katona használta a vízi utat. Olaszország függése a brit ellenőrzés alatti csatornától rendkívül sebezhetővé tette Mussolini stratégiai helyzetét.¹¹⁵ Az angol földközi-tengeri flotta bármikor elvághatta az afrikai olasz utánpótlási útvonalakat, és kapitulációra kényszeríthette az Abesszíniában állomásozó negyedmilliós hadsereget. A hihetetlenül elmaradott Etiópia gazdasági felvirágoztatásához rengeteg pénzre, nyugodt belső és nemzetközi viszonyokra lett volna szükség, a harmincas évek második felében azonban ezek egyike sem adatott meg az „Imperium Romanumot” építő Mussolininek. Eden találó szavaival: „Az Olaszországot sújtó összes szankció közül a legsúlyosabb maga Abesszínia volt.”¹¹⁶

Magyarországon 1935–1936-ban élénk figyelemmel kísérték a Földközi-tengeren zajló hatalmi vetélkedést. Az érdeklődés nem Angliának szólt, bár kétségtelenül sokan szimpatizáltak a brit törekvésekkel. A hazai közvélemény figyelmét elsősorban az olasz hatalmi helyzetben bekövetkező változások irányították a Mediterráneumra. Itália volt az egyetlen olyan nagyhatalom, amely már 1935 előtt határozottan kiállt Magyarország legfőbb külpolitikai céljának, a revíziónak a támogatása mellett. Mussolini esetleges földközi-tengeri veresége az angol–francia blokkal szemben a trianoni béke revidálásának legfőbb támogatójától foszthatta meg Budapestet.

A földközi-tengeri konfliktus kimenetele tehát egyáltalán nem volt közömbös a magyarok számára, így érthető, hogy a témával kapcsolatban rengeteg írás született mind nyomtatásban, mind külképviseleti jelentésként. A korabeli nyomtatásban megjelent források szinte mindegyiket általános olaszbarát elfogultság jellemezte. Nagy-Britannia és Olaszország tengeri erőit legrosszabb esetben is egyenlőnek találták, és gyakran eltúlozták az olaszok katonai lehetőségeit. Különösen igaz ez a légierők, a szárazföldi hadsereg valamint a könnyű hajóegységek esetében. A cirkálók, rombolók, tengeralattjárók és könnyebb motoros torpedónaszádok terén megfigyelhető, valóban létező olasz mennyiségi fölény vizsgálatakor következetesen csak a Földközi-tengeren felvonultatott egységeket vették figyelembe, megfeledkezve arról, hogy Anglia a világteengereken szétszórt flottáinak összevonásával viszonylag gyorsan változtathatott a helyi erőviszonyokon. A magyar elemzők nem csak a helyi szinten meglévő olasz számbeli fölényt értékelték túl, hanem minőségben is jobbnak találták Itália hadihajóit és repülőgépeit.

A magyar szakírók téves megállapításai mögött gyakran szándékosság figyelhető meg. Így próbálták a szövetséges Olaszország erejét és nagyhatalmi állását jobban kidomborítani, a hazai közvéleményt pedig meggyőzni arról, hogy érdemes Magyarország jövőjét a dinamikus, fiatalos lendületű Itáliához kötni. Másrészt a hazai tanulmányok jó része olasz vagy német források és újságcikkek alapján készült, ezek a kiadványok természetesen hemzsegték a fasiszta propagandától és a torzításoktól. A korszakban számos olasz publicista művét fordították le magyarra, e munkák nagyban hozzájárultak a téves elképzelések általános elterjedéséhez. Az igazsághoz tartozik, hogy a korabeli nyugati, elsősorban az angol és a francia média szintén eltúlozta Olaszország katonai lehetőségeit. Itália erejének túlbecsülése – elsősorban a légierők terén – az egész tárgyalt időszakban megfigyelhető az angol sajtóban. A Regia Aeronautica számbeli fölénye nyilvánva-

¹¹⁵ Farnie, D. A.: East and West of Suez. The Suez Canal in History, 1854–1956. Oxford, 1969. 609. o.

¹¹⁶ Pratt, Lawrence R.: East of Malta, West of Suez. Britain's Mediterranean Crisis, 1936–1939. Cambridge, 1975. 29. o.

lón befolyásolta az Admirális döntéshozóit, és óvatosságra intette a brit külpolitika irányítóit. Nem véletlen, hogy Magyarországon szinte általános meggyőződéssé vált, hogy a légi fölény kihasználásával az egyébként korlátozott tartalékokkal rendelkező Olaszországnak reális lehetősége lehetett a földközi-tengeri hegemonia megteremtésére.

A magyar külképviseleti vezetők és katonai attasék jelentései vagy a vezérkari főnökök helyzetelemzései sokkal árnyaltabb képet festettek a földközi-tengeri kérdéstről. E levéltári forrásokban már egyáltalán nem kizárólagos az olaszokkal szembeni elfogultság. A tárgyilagosabb megközelítés fő oka, hogy ezek a dokumentumok nem a nyilvánosság számára készültek, kizárólag a magyar politikai vezetés tájékozódását szolgálták. A szigorúan titkos vagy bizalmas fejléccel ellátott iratok természetesen csak a külügyminisztérium és a hadügyminisztérium irányítói számára készültek. A magyar nagykövetségek jelentései nem csak az adott ország újságjaiban megjelent információkat tartalmazták, hanem a helyi politikai és katonai vezetéstől szerzett bizalmas, nem publikus értesítéseket is.

A földközi-tengeri feszültség megnehezítette Mussolini aktív szerepvállalását a Duna völgyében, az amúgy is gyenge olasz gazdaság nem tudta meggátolni Németország terjeszkedését a térségben. Az olasz–etióp háborút követően Itália képtelen volt megőrizni korábbi befolyását Délkelet-Európában, mert a spanyolországi beavatkozással és az afrikai terjeszkedéssel egy időben felvállalt mediterráneumi konfrontáció messze meghaladta a gazdasági nehézségekkel küzdő állam lehetőségeit.

A korabeli magyar levéltári források hazánk szempontjából egyöntetűen katasztrófálisnak tartották Olaszország esetleges földközi-tengeri vereségét. Ez a vereség utat nyitott többek között a kizárt államok Magyarország elleni erőteljesebb fellépésének, másrészt nagyobb teret engedhetett a német gazdasági-politikai-katonai expanzióknak a Duna-medencében. Nem véletlen, hogy a magyar vezérkar már 1935 nyarán, vagyis jóval az olasz–etióp háború kitörése előtt aggodalommal állapította meg, hogy Olaszország afrikai lekötöttsége károsan hat Magyarország és szomszédai közötti viszonyra, emellett elősegítheti a német térnyerést hazánk irányában. Olaszország tartós földközi-tengeri szembenállása Angliával meggátolta a korábbi, Berlint ellensúlyozó szerep betöltését Délkelet-Európában.

A magyar külpolitikai vezetés és apparátus a vizsgált időszakban nagy érdeklődéssel figyelte a világ haditengerészeinek főbb fejlődési tendenciáit, és azoknak az európai politikai erőviszonyokra gyakorolt hatását. Bár hazánk tengerektől elzárt, szárazföldi országgá vált, a korabeli magyar politikai elit számolt a világtengereken, elsősorban a Földközi-tengeren történő változásokkal. Az olasz–angol haditengerészeti rivalizálás befolyást gyakorolt a magyar külpolitikára, a politikai gondolkodásra, sőt a közvéleményre is. A földközi-tengeri egyensúly esetleges megbomlása egyértelmű kihatással volt a tengeről távoli Duna-medence politikai fejlődésére, és Olaszország ebből következő megyengülése kétségtelenül leszűkítette hazánk külpolitikai mozgásterét.

MELLÉKLET

1. táblázat

A három mediterrán nagyhatalom erőviszonyai 1935. február 1-jén
(zárójelben az építés alatti egységek).

<i>Hajóosztály</i>	<i>Nagy-Britannia</i>	<i>Franciaország</i>	<i>Olaszország</i>
Csatahajó, csatacirkáló	15 (-)	9 (2)	4 (2)
Repülőgéphordozó, anyahajó	8 (1)	2 (-)	1 (-)
Cirkáló	51 (13)	20 (6)	24 (6)
Romboló	161 (26)	70 (21)	94 (8)
Tengeralattjáró	51 (9)	96 (15)	59 (8)

Forrás: Command Papers 4817. Fleets, the British Commonwealth of Nations and Foreign Countries, February 1935. London, 1935.

2. táblázat

A három brit haderőnem költségvetése, millió fontban

	<i>1936–1937</i>	<i>1937–1938</i>	<i>1939–1940</i>
Haditengerészet	81,289	105,065	149,0
Szárazföldi hadsereg	55,881	82,174	161,0
Légiereő	50,700	82,500	213,0
Polgári védelem, állami hadianyaggyártás	—	8,528	57,0
<i>Összesen</i>	<i>187,870</i>	<i>278,267</i>	<i>580,0</i>

Forrás: MOL K 63. KÜM 9. csomó, 1937-2/5-37. „Az 1937-38. évi hadügyi költségvetés.” London, 1937. március 7.; MOL K 63. KÜM 13. csomó, 1939-2/5-29. „Az angol hadügyi költségvetés.” London, 1939. március 7.

Balázs Réti

THE BRITISH NAVY AND THE ITALO-ABYSSINIAN WAR AS REFLECTED IN HUNGARIAN ARCHIVAL SOURCES

Summary

During the Italo-Abyssinian war of 1935–1936, rather unexpectedly, the Mediterranean became a region of outstanding importance for Hungary, as Italy was the only great power that supported Hungary's foreign policy determined by revisionist demands, well before 1935.

As a result of the Mediterranean conflict that followed the war in Abyssinia, Italy gave up her previously pursued pro-British policy, and began a policy of rapprochement towards Germany. This sudden change got the British Admiralty into a most unpleasant situation. Prior to 1935, London considered the Mediterranean as a peaceful transit route. The strained relations between Italy and Britain in the region, however, threatened the security of the Suez Canal, which put British strategists in a difficult position. The simultaneous German, Italian and Japanese challenge was too much for the Admiralty.

The accounts of the Hungarian foreign representations and military attachés, as well as the situation reports of the chiefs of staff were made for the Hungarian political elite, and the leaders of the Ministry of Foreign Affairs and the Ministry of Defence. Beside the news published in the papers of the country in question, these reports also included inside information obtained from local political leaders and the military command.

All the Hungarian archival sources dating back to 1935–1936 considered a possible Italian defeat in the Mediterranean as fatal with regard to Hungary. The lasting opposition between Italy and Britain prevented Rome from counterbalancing Berlin in the Mediterranean, and significantly reduced Hungary's scope of action in the field of foreign affairs.

Balázs Réti

LA MARINE MILITAIRE BRITANNIQUE ET LA GUERRE ENTRE L'ITALIE ET L'ETHIOPIE D'APRÈS LES SOURCES D'ARCHIVES HONGROISES DE L'ÉPOQUE

Résumé

Lors de la guerre de 1935–1936 entre l'Italie et l'Éthiopie, la région méditerranéenne devint soudain fort importante pour notre pays, car l'Italie fut la seule grande puissance à soutenir, déjà avant 1935, la révision territoriale, l'objectif principal de la politique extérieure de la Hongrie.

En raison du conflit méditerranéen issu de la guerre en Éthiopie, l'Italie abandonna sa politique anglophile et se rapprocha de Berlin. Ce renversement de situation inopiné fut extrêmement pénible pour l'amirauté britannique. Avant 1935, Londres considéra la Méditerranée comme un lieu de passage pacifique. Cependant la tension qui se manifesta dans cette région entre l'Italie et l'Angleterre menaça gravement la sécurité du trajet de Suez en mettant les stratèges britanniques dans une situation difficile. Les défis allemand, italien et japonais simultanés excédèrent la force de la marine militaire royale.

Les rapports des représentations diplomatiques et des attachés militaires hongrois ainsi que les analyses de situation des chefs d'état major furent élaborés pour les dirigeants politiques hongrois notamment ceux des ministères des affaires étrangères et de la défense. En plus des informations publiées dans les journaux du pays concerné, ces rapports contenaient également des renseignements confidentiels obtenus des directions politiques et militaires locales.

Selon les sources d'archives hongroises nées en 1935–1936, une défaite éventuelle de l'Italie sur la Méditerranée aurait eu des conséquences catastrophiques pour la Hongrie. Le conflit durable entre l'Italie et l'Angleterre dans la région méditerranéenne empêcha Rome de contrebalancer Berlin dans cette zone, ce qui réduisit considérablement la marge de manœuvre de politique extérieure de notre pays.

Balázs Réti

DIE BRITISCHE MARINE UND DER ITALIENISCH-ÄTHIOPISCHE KRIEG IM SPIEGEL DER
ZEITGENÖSSISCHEN UNGARISCHEN ARCHIVQUELLEN

Resümee

Im Laufe des italienisch-äthiopischen Krieges im Jahre 1935-36 wurde der Mittelmeerraum unerwartet zu einem besonders bedeutenden Gebiet für Ungarn. Italien war nämlich die einzige Großmacht, die bereits vor 1935 an der Unterstützung des wichtigsten außenpolitischen Ziels Ungarns, der Revision, festhielt.

Italien gab – wegen des Mittelmeerkonfliktes, der sich infolge des äthiopischen Krieges ergeben hatte – seine frühere, gegenüber England freundlich gesinnte Politik auf und näherte sich Berlin an. Diese unerwartete Wende berührte die britische Admiralität äußerst peinlich. In London wurde das Mittelmeer vor 1935 als friedlicher Durchfahrtsweg angesehen. Die italienisch-englische Spannung auf dem Mittelmeer gefährdete jedoch ernsthaft die Sicherheit der Suez-Straße. Dadurch gerieten die britischen Strategieplaner in eine schwierige Lage. Die zeitgleich auftretende deutsche, italienische und japanische Herausforderung überstieg die Kräfte der königlichen Kriegsmarine.

Die Berichte der ungarischen diplomatischen Vertretungen und Militärattachés und die Lageanalysen der Generalstabschefs waren an die ungarische politische Führungsriege, an die Leiter des Außenministeriums und des Kriegsministeriums gerichtet. Sie enthielten nicht nur die in den Zeitungen des gegebenen Landes erschienenen Informationen, sondern auch vertrauliche, nicht für die Öffentlichkeit bestimmte Nachrichten von den örtlichen politischen und militärischen Führungskräften.

Die 1935–1936 entstandenen ungarischen Archivquellen hätten es aus der Sicht Ungarns allesamt für katastrophal gehalten, falls es zu einer eventuellen Niederlage Italiens auf dem Mittelmeer gekommen wäre. Das dauerhafte Gegenüberstehen Italiens und Englands auf dem Mittelmeer hinderte Rom daran, dieselbe, das Gleichgewicht haltende Rolle, wie Berlin früher, im Mittelmeerraum einzunehmen. Dadurch wurde auch der außenpolitische Spielraum Ungarns in bedeutendem Maße eingeschränkt.

БРИТАНСКИЙ ВОЕННО-МОРСКОЙ ФЛОТ И ВОЙНА ИТАЛИИ С ЭФИОПИЕЙ
В ЗЕРКАЛЕ ВЕНГЕРСКИХ АРХИВНЫХ ИСТОЧНИКОВ ТОГО ВРЕМЕНИ

Резюме

В ходе войны Италии с Эфиопией 1935–1936 годов Средиземноморье неожиданно стало географическим пространством чрезвычайной важности для нашей страны, так как Италия была единственной державой, которая уже до 1935 года оказала поддержку самым важным внешнеполитическим стремлениям Венгрии - территориальной ревизии.

Италия по причине конфликта, возникшего в средиземноморском пространстве в ходе ее войны с Эфиопией, отказалась от проводимой ею ранее проанглийской политики, и искала сближения с Берлином. Этот неожиданный поворот чрезвычайно болезненно затронул британский Адмиралитет. До 1935 года в Лондоне рассматривали Средиземноморское пространство как мирный маршрут передвижения. Однако военная напряженность между итальянцами и англичанами серьезно угрожала безопасности Суэцкого канала и поставила в трудное положение планирующих британскую стратегию государственных деятелей. Выступившие одновременно с вызовом немцы, итальянцы и японцы уже превышали силы королевского военно-морского флота.

Донесения венгерских внешних дипломатических представительств и военных атташе, анализы обстановки, проводимые начальниками генеральных штабов, составлялись для венгерского политического руководства, для руководящего состава министерства внешних сношений и министерства военных дел. Они содержали не только информации, опубликованные в газетах данной страны, но также и конфиденциальные, не публикуемые сообщения о местном политическом и военном руководстве.

Появившиеся в 1935–1936 годах венгерские архивные источники единозначно говорили о катастрофических с точки зрения Венгрии последствиях возможного поражения Италии на Средиземном море. Продолжительное противостояние Италии Англии на Средиземном море воспрепятствовало Риму сыграть на Средиземном море роль для противостояния Берлину и тем самым значительно уменьшило внешнеполитическое поле действий Венгрии.